

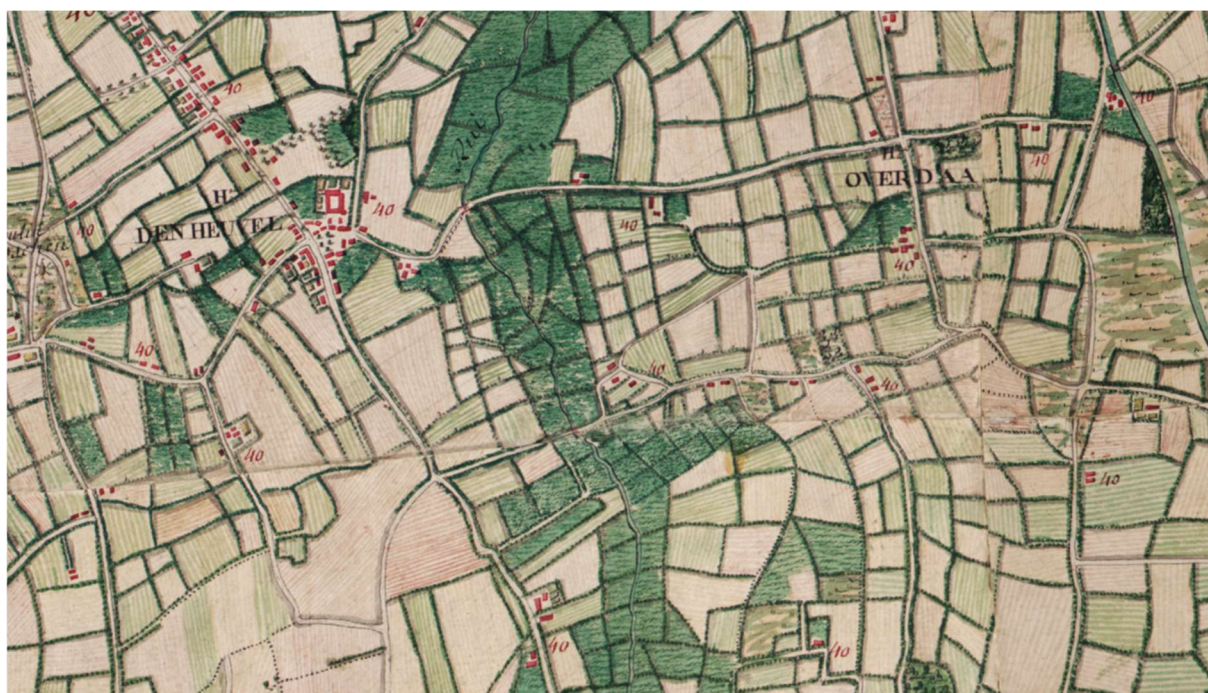

LAReS

*Lowlands
Archaeological
Research
Service*

Nieuwbouw aan de Spijker te Essen. Archeologienota

E.N.A. Heirbaut

Colofon

Titel: Nieuwbouw aan de Spijker te Essen. Archeologienota.

Auteur: Elly N.A. Heirbaut

Grafische illustraties/GIS: Elly N.A. Heirbaut

Rapportnummer: LAReS-rapport 148

Projectleider/veldwerkleider: Elly N.A. Heirbaut

Uitvoerder: LAReS, Lowlands Archaeological Research Service

Vestiging: Rozenlaan 15, 2980 Halle-Zoersel

Publicatiedatum: december 2018

Publicatieplaats: Halle-Zoersel

Illustratieverantwoording voorblad: Uitsnede uit de kaart van Ferraris (1771-1778)

© LAReS. Niets uit deze uitgave mag zonder bronvermelding worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën, of op welke andere manier dan ook.

LAReS aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

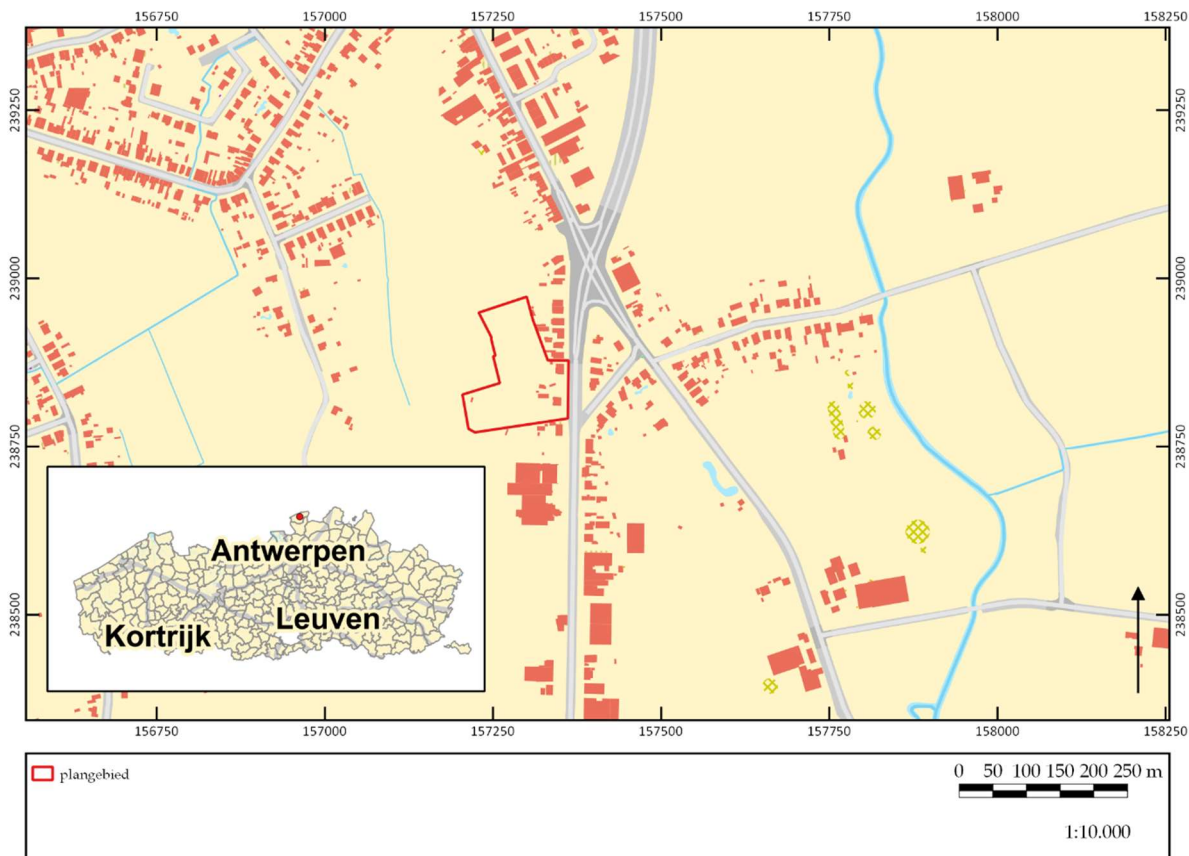
Deel I. Verslag van resultaten

Inhoudstafel

1 INLEIDING	5
1.1 RANDVOORWAARDEN	6
1.2 TECHNISCHE FICHE/ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	7
2 VRAAGSTELLINGEN	8
3 METHODIEK VAN HET ONDERZOEK	9
3.1 ONDERZOEKSMETHODIEK	9
3.2 RAPPORTAGE EN AFBEELDINGEN	10
4 BESCHRIJVING VAN DE GEPLANEDE WERKZAAMHEDEN	11
4.1 BESTAANDE TOESTAND	11
4.2 NIEUWE TOESTAND	16
5 ARCHEOLOGISCH BUREAUONDERZOEK	20
5.1 ARCHEOLOGISCHE VOORKENNIS	20
5.2 HISTORISCHE BRONNEN	20
5.3 CARTOGRAFISCHE BRONNEN	23
5.4 LUCHTFOTOGRAFIE	26
5.5 GEO(MORFO)LOGIE EN BODEM	28
5.5.1 DIGITAAL HOOGTEMODEL VLAANDEREN II	28
5.5.2 TERTIAIR GEOLOGISCHE KAART	30
5.5.3 QUARTAIR GEOLOGISCHE KAART	30
5.5.4 BODEMTYPE	30
5.5.5 POTENTIËLE BODEMEROSIE EN BODEMBEDEKKING	30
5.6 ARCHEOLOGISCHE BRONNEN	33
6 SYNTHESE	35
6.1 SYNTHESE VOOR GESPECIALISEERD PUBLIEK	35
6.1.1 SAMENVATTING VAN DE ONDERZOEKSRESULTATEN EN BEANTWOORDING VAN DE ONDERZOEKSVRAGEN	35
6.1.2 IMPACT VAN VROEGERE EN GEPLANEDE WERKEN	36
6.1.3 POTENTIEBEPALING, KENNISVERMEERDERINGSPOTENTIEEL EN AANBEVELING	37
6.2 SYNTHESE VOOR NIET-GESPECIALISEERD PUBLIEK	39
GERAADPLEEGDE LITERATUUR	41
GERAADPLEEGDE WEBSITES	41
LIJST VAN FIGUREN	42

1 Inleiding

Het plangebied is gelegen aan de Spijker in Essen. Het omvat 5 percelen. De opdrachtgever plant, na het slopen van de huidige bebouwing, het gebied opnieuw te bebouwen met een nieuwe supermarkt (fig. 1).

Figuur 1. Kadasterkaart met aanduiding onderzoeksgebied.

©LARES

Het doel van het onderzoek is het verkrijgen van een bekrachtigde archeologienota naar aanleiding van een omgevingsvergunning met stedenbouwkundig luik. Het onderzoek (projectcode 2018K283) werd uitgevoerd door een erkend archeoloog, conform de Code van Goede Praktijk. Onderhavige archeologienota bestaat uit twee delen: een verslag van de resultaten van het vooronderzoek (deel I) en het daaruit voortvloeiende programma van maatregelen (deel II).

Het onderzoek omvat in de eerste plaats een bureauonderzoek. Hierbij wordt nagegaan welke mogelijke archeologische en cultuurhistorische waarden zich binnen het projectgebied bevinden. Op basis van de resultaten van dit bureauonderzoek wordt geëvalueerd in hoeverre er voldoende informatie voorhanden is om tot bovengenoemde doelstelling te bekomen, of dat er bijkomend vooronderzoek in een andere vorm (al dan niet met bodemingreep) noodzakelijk is.

Het verslag van de resultaten van het vooronderzoek omvat naast deze inleiding nog vijf hoofdstukken. In hoofdstuk 2 worden de vraagstellingen die voor dit onderzoek relevant zijn, opgesomd. Deze vraagstellingen zullen in hoofdstuk 6 beantwoord worden, in zoverre als mogelijk op basis van de resultaten van het vooronderzoek. De gehanteerde werkwijze en onderzoeksstrategie worden in hoofdstuk 3 beschreven.

Hier wordt ook de gemaakte selectie inzake bronnen verantwoord (cf. de Code van Goede Praktijk, par. 12.5.2.1). De geplande werkzaamheden worden in hoofdstuk 4 beschreven. Hierbij is van groot belang dat duidelijk wordt in hoeverre de werken impact zullen hebben op het (eventueel aanwezige) bodemarchief. Hoofdstuk 5 vormt de weerslag van de resultaten van het bureauonderzoek (*assessment*), gebaseerd op een exhaustieve studie van het beschikbare kaartmateriaal, de historische en archeologische bronnen. In dit hoofdstuk wordt geëvalueerd wat de archeologische potentie van het plangebied is. In hoofdstuk 6 wordt een synthese gevormd op basis van het *assessment*, waarin de onderzoeksvragen beantwoord worden, en wordt ook geïnformeerd over de eventuele kennisvermeerdering die het plangebied kan opleveren. Verder wordt nagegaan in hoeverre de eventuele archeologische en cultuurhistorische waarden aangetast kunnen/zullen worden door de geplande werkzaamheden. Het eerste deel wordt afgesloten met de bibliografie en bijlagen. Het tweede deel omvat een gemotiveerd advies omtrent het vervolgtraject (programma van maatregelen).

1.1 Randvoorwaarden

Het terrein is momenteel nog bebouwd en daardoor grotendeels ontoegankelijk voor enige vorm van archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem.

1.2 Technische fiche/administratieve gegevens

Naam site	Spijker 22 en 26
Ligging	Spijker 22 en 26, 2910 Essen
Kadastrale gegevens	Essen 2 ^e afd, sectie C, nrs. 44B2, 44D2, 44C2, 45D, 46A
Bounding Box	X Y
	157129.205 238974.710
	157129.205 238768.772
	157469.205 238974.710
	157469.205 238768.772
Onderzoek	Archeologisch en geschiedkundig bureauonderzoek
Projectcode	2018K283
Uitvoerders/actoren	Elly N.A. Heirbaut, LAReS
Erkend archeoloog	Elly N.A. Heirbaut: OE/ERK/Archeoloog/2016/00162
Nummer wettelijk depot	Niet van toepassing
Termijn	december 2018
Geplande ingreep	sloop bestaande bebouwing en verhardingen Bouwen van een winkel met bijhorende parking
Totaal oppervlakte plangebied	ca. 19.078 m ²
Totaal te ontwikkelen terrein	ca. 5.460 m ²
Geldende wetgeving en voorwaarden	Het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014. De nota werd opgesteld overeenkomstig de Code van Goede Praktijk. De totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de aanvraag betrekking heeft, bedraagt 3.000 m ² of meer, zoals bepaald in artikel 5.4.2 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013.
Randvoorwaarden	zie paragraaf 1.1
Doelstelling	Het doel van deze archeologienota is om via de tot op heden beschikbare bronnen (bureauonderzoek) na te gaan wat het archeologische potentieel van het projectgebied is, wat de mogelijke bedreigingen zijn voor het eventueel aanwezige bodemarchief, en hoe hiermee dient omgegaan te worden.
Thesaurus	Archeologienota, bureauonderzoek, archeologisch vooronderzoek in uitgesteld traject

2 Vraagstellingen

In het kader van dit bureauonderzoek zijn van tevoren enkele vragen geformuleerd waarop het onderzoek antwoord tracht te vinden.

1. Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische en cultuurhistorische potentieel van het terrein?
2. Welke archeologische sites zijn bekend in of nabij het projectgebied?
3. Wat is de landschapshistoriek/evolutie in gebruik van het terrein?
4. Wat is de impact van de geplande werken?
5. Levert het huidige bronnenmateriaal voldoende informatie op of is er aanvullend vooronderzoek (al dan niet met ingreep in de bodem) nodig? In het laatste geval: welke methode levert het meeste informatie op? Welke onderzoeksstrategie moet toegepast worden in het uitgesteld traject?

3 Methodiek van het onderzoek

3.1 Onderzoeksmethodiek

Om na te gaan of er archeologische en cultuurhistorische waarden in het plangebied aanwezig zijn en om een antwoord te kunnen geven op de in hoofdstuk 2 geformuleerde vraagstellingen, is een bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij zijn verschillende soorten bronnen geraadpleegd, die in hoofdstuk 5 besproken zullen worden (*assessment*). De meeste bronnen zijn online beschikbaar gesteld door de Vlaamse Overheid.

Om de fysische geografie van het projectgebied te onderzoeken zijn de bodemkaart, bodembedekkingskaart, erosiegevoeligheidskaart, tertiair geologische kaart en quartair geologische kaart geraadpleegd. Deze zijn online te raadplegen in de databases van Geopunt Vlaanderen (www.geopunt.be) en in de Databank Ondergrond Vlaanderen (www.dov.vlaanderen.be).

Om een beeld te krijgen van de historische (landschaps)ontwikkeling van het plangebied zijn de beschikbare historische en topografische kaarten geraadpleegd. De georeferencierte historische kaarten, dit zijn de kaart van de Ferraris (1771-1778), de Atlas der Buurtwegen (1841), en de kaart van Vandermaelen (1846-1854), kunnen online geraadpleegd worden via het Geoportaal Onroerend Erfgoed (www.geo.onroenderfgoed.be).

De kaart van Frickx (1712), de kadasterkaart van Popp (1842-1879) en de kaart van het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw zijn voor dit gebied niet beschikbaar. Op dezelfde website zijn ook verschillende 20^e- en 21^e-eeuwse luchtfoto's te raadplegen. Daarnaast is gebruik gemaakt van ander historisch kaartmateriaal, o.a. uit de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, dat is in te zien via de website van Cartesius (www.cartesius.be). Voor de historische bronnen is gebruik gemaakt van de inventaris onroerend erfgoed en van schriftelijke bronnen. De combinatie van historische bronnen, historische kaarten, topografische kaarten en luchtfoto's zorgt ervoor dat de ontwikkeling van het projectgebied en de ruimere omgeving vanaf de 18^e eeuw tot het heden goed in beeld gebracht kan worden.

Om ook zicht te krijgen op de perioden vóór de 18^e eeuw is onderzocht of er zich in en/of nabij het plangebied archeologische resten in de ondergrond bevinden of reeds zijn onderzocht. Om dit te kunnen bepalen, zijn voornamelijk de online beschikbare gegevens geanalyseerd. Hierbij is in eerste instantie de database van de Centrale Archeologische Inventaris (CAI; www.cai.onroenderfgoed.be) bevraagd. Hierbij moet opgemerkt worden dat de CAI niet volledig is en geen garantie biedt op de aanwezigheid of afwezigheid van een eventuele archeologische site. Ook is www.inventaris.onroenderfgoed.be geraadpleegd voor het plangebied en de ruimere omgeving. Verder werd ook de lokale heemkundige vereniging gecontacteerd om eventuele ontbrekende informatie aan te vullen. Via het Erfgoedhuis Kortenberg vzw is aanvullende informatie ontvangen. Dit is verder in dit rapport verwerkt.

Naast het onderzoek naar de historische ontwikkeling van het gebied en de reeds

gekarteerde archeologische vindplaatsen, dienen ook de geplande werkzaamheden en de (eventueel) hierbij horende verstoringen in kaart gebracht te worden. De beschrijvingen gebeuren op basis van de plannen en schetsen die de opdrachtgever ter beschikking heeft gesteld (hoofdstuk 4). Hiertoe behoren de plannen van en informatie over de bestaande bebouwing ("bestaande toestand") en de bouwtekeningen van het te realiseren project ("nieuwe toestand").

Op basis van alle beschikbare gegevens is tenslotte een conclusie getrokken omtrent de kans op de aanwezigheid van archeologisch erfgoed met een groot potentieel tot kennisvermeerdering, en de eventuele intactheid van een al dan niet aanwezige archeologische site (hoofdstuk 6). Hieruit vloeit een advies omtrent eventuele vervolgstappen die genomen moeten worden.

3.2 Rapportage en afbeeldingen

De indeling in hoofdstukken is reeds eerder beschreven. Wat betreft de afbeeldingen die in deze archeologienota zijn opgenomen, geldt dat zij alle zijn afgebeeld op klein formaat omwille van de opmaak van de tekst. In bijlage zijn de beschikbare plannen opgenomen.

De kaarten die gemaakt zijn op basis van de beschikbare bodemkaarten, luchtfoto's en CAI zijn zoveel mogelijk op eenzelfde schaal vervaardigd (zie ook figurenlijst). Omwille van de duidelijkheid (vb. situeren van het plangebied ten opzichte van de omringende omgeving) kan hiervan afgeweken zijn. Historische kaarten zijn op een andere schaal gemaakt om zo ook zicht te geven op een groter gebied, of juist in te zoomen op details.

De in deze archeologienota opgenomen informatie en plannen zijn vermeld met toezegging van de opdrachtgever.

4 Beschrijving van de geplande werkzaamheden

4.1 Bestaande toestand

Het plangebied omvat vijf percelen, maar hiervan zullen slechts delen ontwikkeld worden. Grote delen van percelen 45D, 44C2 en 46A, die onbebouwd zijn, liggen op het gewestplan in woonuitbreidingsgebieden die uitsluitend bestemd zijn voor groepswooningbouw zolang de bevoegde overheid over de ordening van het gebied niet heeft beslist, en zolang, volgens het geval, ofwel die overheid geen besluit tot vastlegging van de uitgaven voor de voorzieningen heeft genomen, ofwel omtrent deze voorzieningen geen met waarborgen omklede verbintenis is aangegaan door de promotor. De andere twee percelen zijn bebouwd, waarbij de woning vooraan op het perceel staat en de bijgebouwen achteraan.

De delen van het plangebied die voor deze archeologienota van belang zijn, liggen op het gewestplan in woongebied.

Figuur 2. Implantingsplan bestaande toestand.

Perceel 44B2 (huisnummer 22) is het meest noordelijke bebouwde perceel. Hierop staat een grote villa, die volgens het funderingsplan en de snede volledig onderkelderd is. Het merendeel van de kelderruimtes is maar halfhoog, maar reikt toch tot een diepte van ca. 70 cm onder het maaiveld. Op deze diepte ligt de bovenkant van de vloerplaat, die op volle grond is gelegd. Dit betekent dat de bodem ter hoogte van de kelders al tot een diepte van minstens 80 cm is afgegraven voor het uitgraven van de bouwput. Ter hoogte van de funderingsmuren zal dit nog dieper zijn, aangezien uit de snede blijkt dat de onderkant van de funderingen lager ligt dan de onderkant van de vloerplaat.

De centrale kelder is dieper: deze ruimte van 4,2 m x 2,3 m is aangelegd tot een diepte van ca. 1,9 m onder het maaiveld (de bouwput zal hier nog iets dieper zijn geweest).

Aan de straatkant is sprake van een volledig aangelegde tuin. Het grootste gedeelte hiervan is verhard met grind. Voor het aanleggen hiervan zullen de bovenste 20 tot 30 cm vergraven zijn geweest.

De aanleg van leidingen zal ook een impact hebben gehad, maar hiervan is niet bekend waar ze gelegen zijn.

Achter de woning bevinden zich nog drie kleinere gebouwen. Hiervan zijn geen bouwtekeningen maar is wel bekend dat de impact van het bouwen ervan beperkt is geweest en er geen funderingen zijn gelegd die tot op de vaste bodem reiken. Verder bestaat de tuin uit gras en verschillende hoge bomen.

Figuur 2b. Situatiefoto's huisnummer 22.

muren zijn de funderingen dieper uitgegraven, tot minstens 1 m diepte. Dit betekent dat voor het uitgraven van de bouwput de bodem ook hier diep is afgegraven.

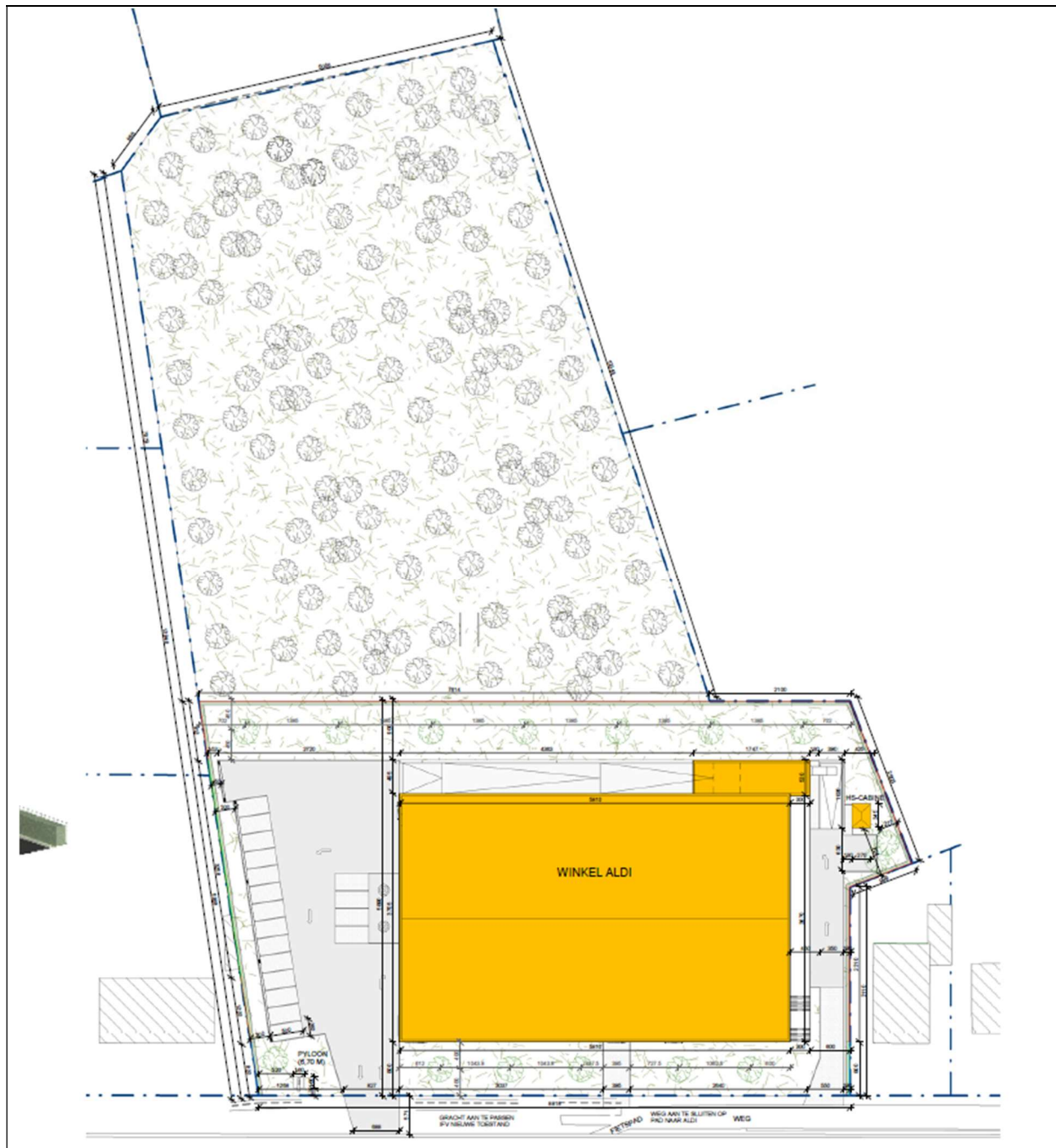
Aan de straatkant is bijna het volledige perceel aangelegd als parkeerplaats met klinkerverhardingen. Hiervoor is de bodem afgegraven tot een diepte van ca. 35 cm. De aanleg van leidingen zal ook een impact hebben gehad, maar hiervan is niet bekend waar ze gelegen zijn.

Aan de achterkant komen twee bijgebouwen voor die niet heel diep gefundeerd zijn, althans niet tot op de vaste bodem. Wel is een gedeelte van het perceel ook hier verhard, maar ook voor deze verhardingen geldt dat ze niet heel diep zullen zijn aangelegd.

Buiten de bebouwde percelen zal ook een deel van perceel 45D betrokken worden in de planvorming. Dit perceel is volledig bebost. Ook het gedeelte van perceel 44C2 dat betrokken wordt, is bebost. Het gedeelte van perceel 46A tenslotte dat mee ontwikkeld zal worden, wordt gebruikt als landbouwgrond.

4.2 Nieuwe toestand

Nadat het terrein is vrijgemaakt en de bebouwing en verhardingen zijn gesloopt, zal nieuwbouw opgetrokken worden. Ook alle bomen die zich binnen het te ontwikkelen gedeelte van het plangebied bevinden, zullen worden verwijderd.

Figuur 3a. Inplantingsplan nieuwe toestand.

Centraal op het terrein komt een winkel te staan met een parking die onder het volledige gebouw aanwezig is. Voor het aanleggen van de gepolierde gewapende betonplaat zal tot op volle grond worden afgegraven, waarna eerst een steenslagkoffer/fundering gelegd wordt. De onderkant van de steenslagkoffer zal zich op ongeveer 80 cm onder het maaiveld bevinden.

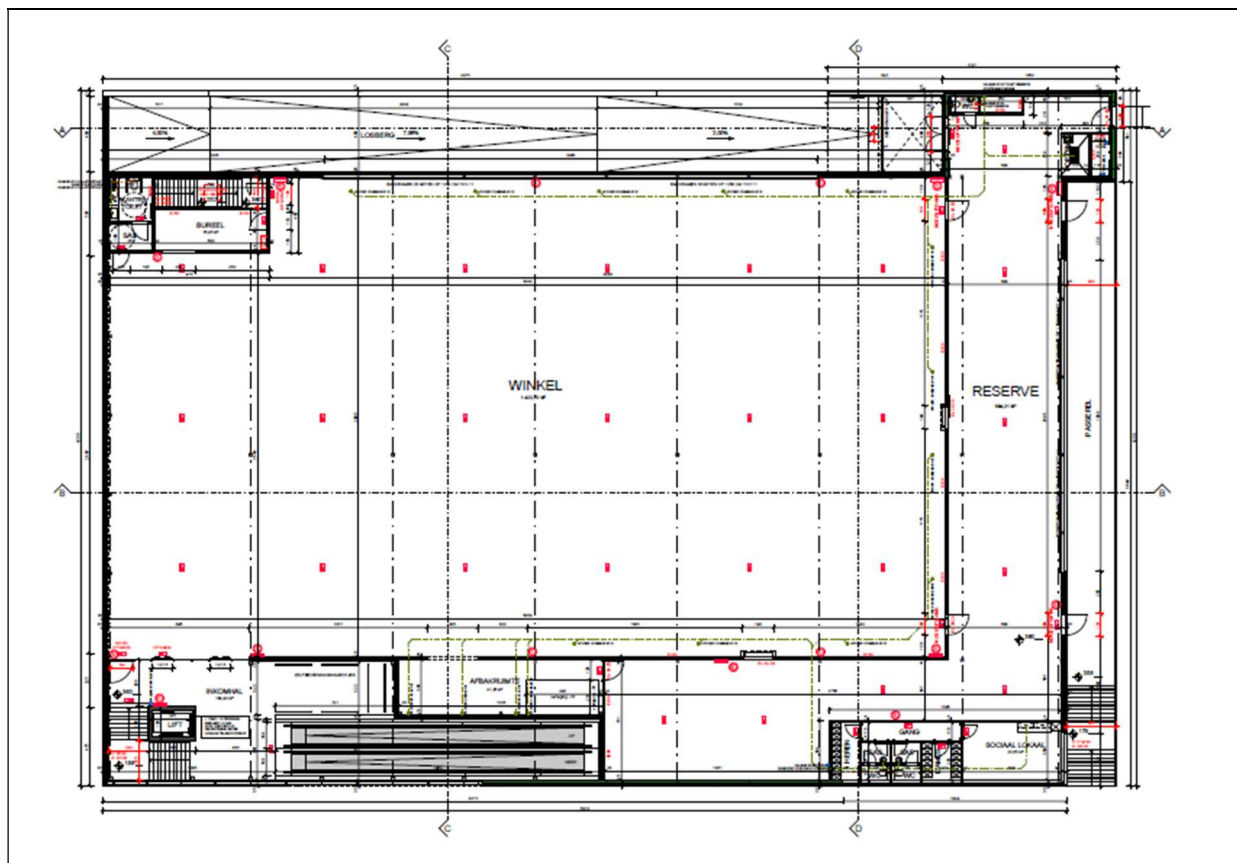
De balken onder de buitenmuren van de winkel zitten tot op een diepte van ongeveer 60 cm. Deze rusten op paalmassieven. Ook de kolommen van de constructie staan op paalmassieven. De onderzijde van deze paalmassieven zit op ongeveer 120 cm onder het maaiveld (fig. 3d).

Aan de achterkant van het gebouw wordt een sprinklertank voorzien, waarvan de vloerplaat op een diepte van ca. 1,85 m ligt. De funderingsplaat is echter zeer dik, waardoor de totale uitgraafdiepte hier tot minstens 2 m zal komen.

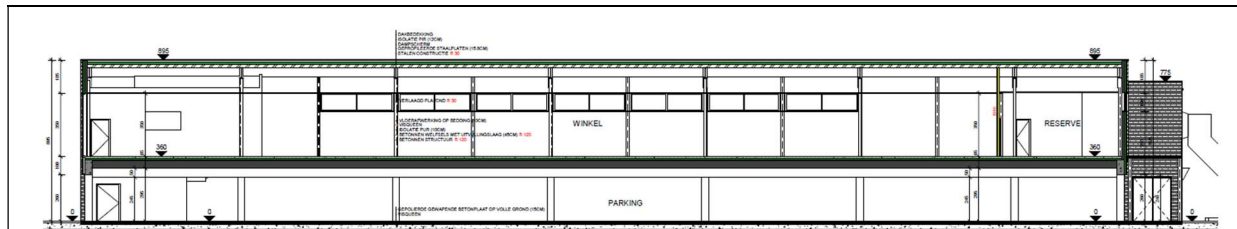
Leidingen voor de nutsvoorzieningen zijn gepland onder de parking onder de winkel; ter hoogte van de zuidoostelijke hoek zullen deze aansluiting vinden bij de voorzieningen in de openbare weg. Nabij de achterkant van het pand zullen ook een aantal putten worden voorzien. Deze bevinden zich allemaal binnen de contouren van de toekomstige winkel. Aan de noordwesthoek van het gebouw wordt een elektriciteitskabine voorzien. Ook onder de parking ten zuiden van het nieuwe gebouw worden verschillende leidingen voorzien, o.a. riolering regenwater.

De onderzijde van het infiltratiebekken zit op ongeveer 1,4 m onder het maaiveld.

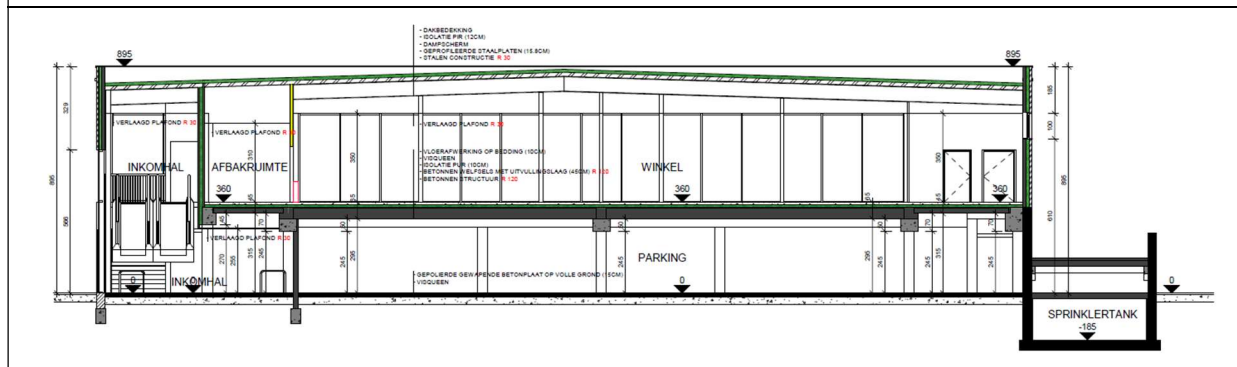
Aan de noordkant wordt een inrit voorzien die sporadisch gebruikt zal worden voor het ophalen van de container voor het recycleren van kartonnen verpakkingen. Aan de zuidkant wordt een tweede parkeerplaats ingericht (niet overdekt). Deze wordt aangelegd in klinkers maar de voorbereidingen zijn gelijkaardig aan deze voor de funderingsplaat van de overdekte parking: de bodem wordt afgegraven tot op volle grond waarna er een steenslagfundering wordt aangebracht. Tussen deze parking en de perceelsgrens wordt een groenstrook voorzien, met enkele bomen, die ook langs de westelijke en noordelijke perceelsgrens doorloopt. Tussen de winkel en de straat wordt ook een groenstrook voorzien, waarin een toegangspad voor voetgangers en fietsers wordt aangelegd.

Figuur 3b. Funderingsplan met aanduiding van de snedes.

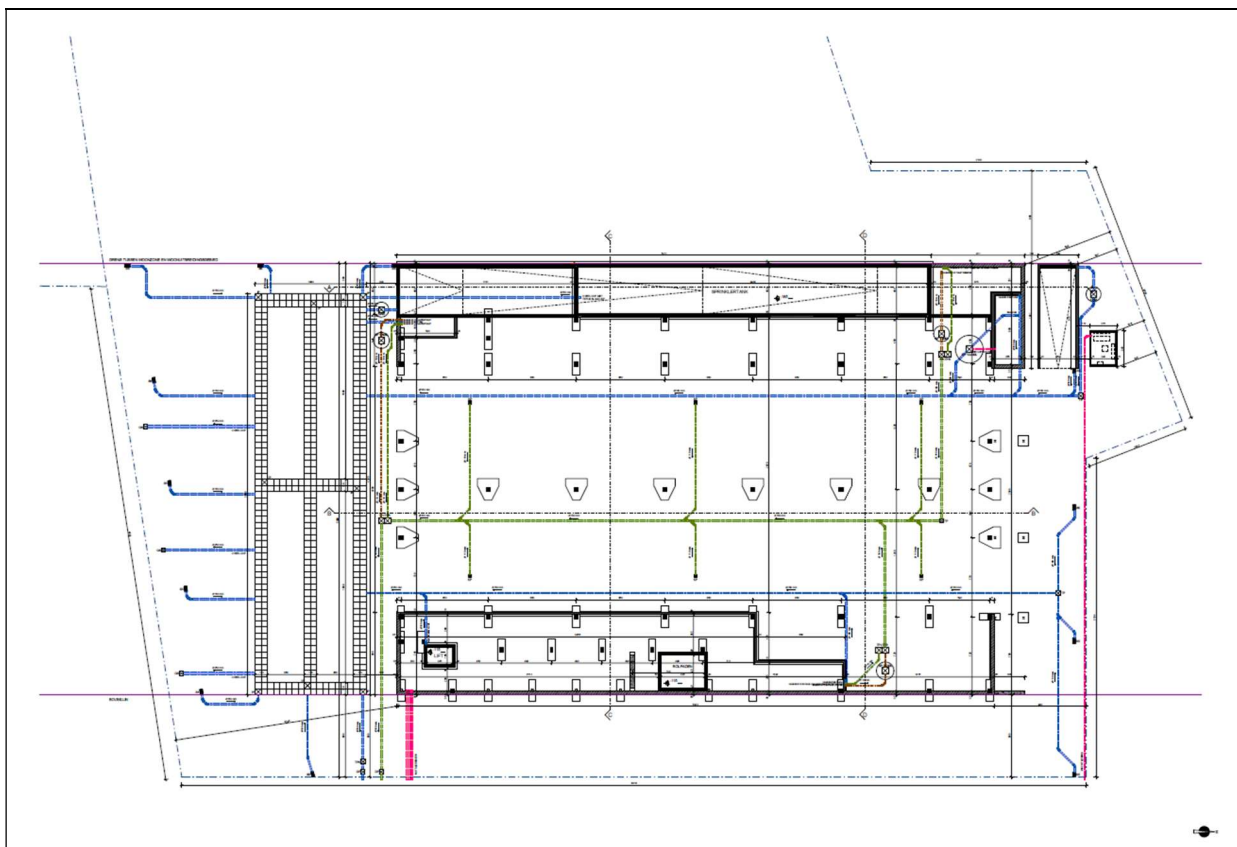

Snede BB

Snede CC

Figuur 3c. Bouwplannen.

Figuur 3d. Ligging van kabels en leidingen.

5 Archeologisch bureauonderzoek

In dit hoofdstuk wordt verslag uitgebracht van het bureauonderzoek naar de archeologische en historische kennis over het plangebied (*assessment-rapport*). De hierbij gehanteerde methoden, technieken en criteria zijn beschreven in hoofdstuk 3.

5.1 Archeologische voorkennis

Er is nog geen archeologisch onderzoek in welke vorm dan ook uitgevoerd binnen de grenzen van het plangebied. Deze bureaustudie is met andere woorden het eerste onderzoek dat voor deze locatie wordt uitgevoerd. Buiten de grenzen van het plangebied zijn op verschillende locaties al archeologisch onderzoek uitgevoerd. Deze worden beschreven in paragraaf 5.6.

5.2 Historische bronnen

Essen, in oudere bronnen ook als Esschen of Assen gespeld, kent een lange geschiedenis. In en rond Essen zijn verschillende aanwijzingen voor menselijke aanwezigheid in de steentijd en de prehistorie gevonden (zie verder: 4.2.6 Archeologische bronnen). Na de komst van de Romeinen rond het begin van de jaartelling maakte het gebied deel uit van de Romeinse provincie Gallia Belgica, later Belgica secunda. Hoewel in de CAI geen vondsten zijn gemeld uit Essen die wijzen op bewoning gedurende de Romeinse tijd is zeer onlangs in de gemeente wel een Romeinse munt gevonden. De precieze omstandigheden van de vondst zijn vooralsnog niet bekend, maar het betreft een Romeinse *sestertius* uit de 2^e eeuw na Chr.¹ Gevoegd bij het feit dat ten noorden van de landsgrens in Nispen recentelijk aanwijzingen gevonden zijn voor bewoning in de late ijzertijd tot het begin van de Romeinse tijd betekent dat dat het mogelijk is dat zich in of rond Essen in de bodem nog sporen uit deze periode bevinden.² Ook uit de laat-Frankische periode zijn in de omgeving, met name in Nispen, sporen gevonden.

In de middeleeuwen maakte Essen deel uit van het hertogdom Brabant en behoorde oorspronkelijk tot de heerlijkheid Nispen. De eerste historische vermelding dateert uit het midden van de 12^e eeuw, toen het in 1159 Essen door Berner van Rijsbergen als allodiaal goed werd geschonken aan de abdij van Tongerlo.³ Deze abdij, gesticht rond 1130, bezat verschillende goederen in de omgeving, waaronder een deel van de heerlijkheid Kalmthout, rond 1150 door Arnold de Brabander al geschonken, en het net ten noorden van de huidige landsgrens gelegen Nispen. De abdij bevorderde in hoge mate het ontginnen van de woeste gronden rond het dorp, waarbij ook turf werd gewonnen; de diverse vaarten in de gemeente getuigen daar nog van.

Gelegen langs een strategische route tussen Antwerpen, Bergen op Zoom en Breda, zag Essen vele strijdende partijen langstrekken, meestal met ongunstige gevolgen voor de plaatselijke bevolking. In 1542, tijdens de Brabantse veldtocht van Maarten van Rossem, werd Essen geplunderd door de Geldersen. Ook gedurende de Tachtigjarige Oorlog werd Essen zwaar getroffen. Bij verschillende gelegenheden werd het dorp door langstreckende troepen geplunderd en verwoest, zoals door de Fransen in 1583

¹ Koninklijke Heemkundige Kring Essen, Nieuwsbrief werkgroep archeologie, 2.2, mei 2016, 1-6.

² Koninklijke Heemkundige Kring Essen, Nieuwsbrief werkgroep archeologie, 2.1, februari 2016, 1-2.

³ M. Dillo et. al. 2000, nrs. 910-911.

en tijdens het beleg van Bergen op Zoom in 1587-88. In 1587 telde het zelfs geen enkele vaste inwoner meer.

Zo'n vijfhonderd jaar na de eerste schenking door Berner van Rijsbergen, in de loop van de 17^e eeuw, kocht de abdij van Tongerlo, die de lage heerlijkheid toen dus al eeuwenlang in bezit had, ook de hoge heerlijkheid van Essen- Kalmthout- Huijbergen van de in geldnood verkerende koning van Spanje. Daarmee kwamen dus alle heerlijke rechten in dezelfde hand. De abdij speelde een belangrijke rol bij het herstellen van de schade ten gevolge van de terugkerende oorlogshandelingen. Net als in de middeleeuwen, toen de abdij een belangrijke motor was geweest voor de ontginning van woeste gronden, werd ook nu werk gemaakt van het rendabel maken van de uitgestrekte heidegebieden, onder andere door het aanplanten van bos.⁴ Mogelijk is de bossage die in het huidige projectgebied zichtbaar is op de kaart van Ferraris hiervan het resultaat geweest.

Ook tijdens de Spaanse en Oostenrijkse Successieoorlogen in de eerste helft van de 18^e eeuw had Essen weer onder het oorlogsgeweld te lijden. De tweede helft van de 18^e eeuw was echter een periode van meer rust en voorspoed, waarbij mede dankzij de Oostenrijkse landbouwpolitiek het gebied verder ontgonnen werd. De provisoren van de abdij van Tongerlo, die domicilie hielden op de boerderij De Greef, speelden daarbij een vooraanstaande rol.

Het einde van de 18e eeuw betekende de val van het Ancien Régime en de komst van nieuwe bestuurlijke verhoudingen. De Franse Revolutie en de inlijving van de Oostenrijkse Nederlanden bij Frankrijk leidden tot de afschaffing van de heerlijke rechten. Essen werd in 1795 een zelfstandige gemeente. Tot aan het begin van de 19e eeuw vormde het samen met Nispen nog wel een kerkgemeenschap, waarvan de Oude Pastorij in Essen nog getuigt; eerst na het einde van de beloken tijd, in 1802, werd Essen ook een zelfstandige parochie. De bestuurlijke en kerkelijke scheiding werd definitief met de onafhankelijkheid van België in 1830, die in november 1831 nog leidde tot een gevecht met Nederlandse militairen waarbij enkele soldaten en dorpelingen omkwamen.

Daarna kwam Essen in rustiger vaarwater. Met de aanleg van de spoorlijn tussen Antwerpen en Roosendaal werd Essen een grensstation en nam het dorp in belang toe. De strategische positie aan de belangrijkste spoorverbinding tussen Nederland en België maakte het tot een voor de hand liggende plaats om een voorziening te bouwen voor de opvang van uit Nederland ingevoerd vee: de Quarantainestallen. Er ontwikkelde zich echter ook enige nijverheid in Essen; een sigarenfabriek, een steenoven en een ijzergieterij zorgden voor extra werkgelegenheid in wat toch vooral een agrarische gemeenschap bleef.

Gedurende de Eerste Wereldoorlog werd vrijwel alle officiële communicatie met de noorderburen onmogelijk. Om de grens af te schermen werd in 1915 een elektrische draad opgericht met een spanning van 2000 volt, de zogenaamde Dodendraad (fig. 4). Vanwege het zeer grillige verloop van de Belgisch-Nederlandse grens rond Essen en Kalmthout werd de versperring hier ten zuiden van Essen op Kalmthouts

⁴ Kools, 2001 (http://www.ethesis.net/essen/essen_inhoud.htm) (geraadpleegd op 18 december 2018).

grondgebied opgericht. Dit betekende dat Essen in een grenszone kwam te liggen waar strenge censuur gold en contact met de rest van het bezette België uiterst moeizaam verliep. In economisch opzicht betekende de isolatie van Essen een ramp. Wel ontstond een levendige smokkel tussen het neutrale Nederland en het bezette België, waarbij de smokkelaars groot gevaar liepen. De Dodendraad deed zijn naam gedurende de drie jaar dat deze functioneerde dan ook eer aan.

Na de Duitse capitulatie hernam het leven zijn gewone gang. Gedurende het Interbellum bleef Essen vooral een landbouwgemeente, waarbij de goede spoorverbinding met Antwerpen ook forensarbeid mogelijk maakte. In deze periode bereikte de spoorwegactiviteit in Essen zijn hoogtepunt, met een gunstige invloed op de bedrijvigheid rond het emplacement. Uit deze periode dateert ook de vestiging van de Lonkafabriek. In 1930 telde de gemeente ongeveer 7500 inwoners.

Het belang van dat emplacement maakte Essen in de Tweede Wereldoorlog tot een belangrijk doelwit. Nadat het tijdens de Duitse inval al werd gebombardeerd, met veel schade aan de omliggende gebouwen tot gevolg, voerden de geallieerden gedurende de loop van de oorlog verschillende luchtaanvallen op het spoorwegterrein uit om met name het transport van Duitse munitie te ontregelen. Bij de aftocht van de Duisters in oktober 1944 werden de wissels onklaar gemaakt en de seinhuizen opgeblazen. Na de bevrijding, op 20 oktober 1944, werd de spoorlijn door de Britten hersteld; tot vlak voor de Duitse overgave in mei 1945 werd Essen echter nog regelmatig met V-wapens beschoten.

Figuur 4. De “Dodendraad” bij Essen. (© www.wereldoorlog1418.nl; foto: Frans Bernaards/Karrenmuseum Essen)

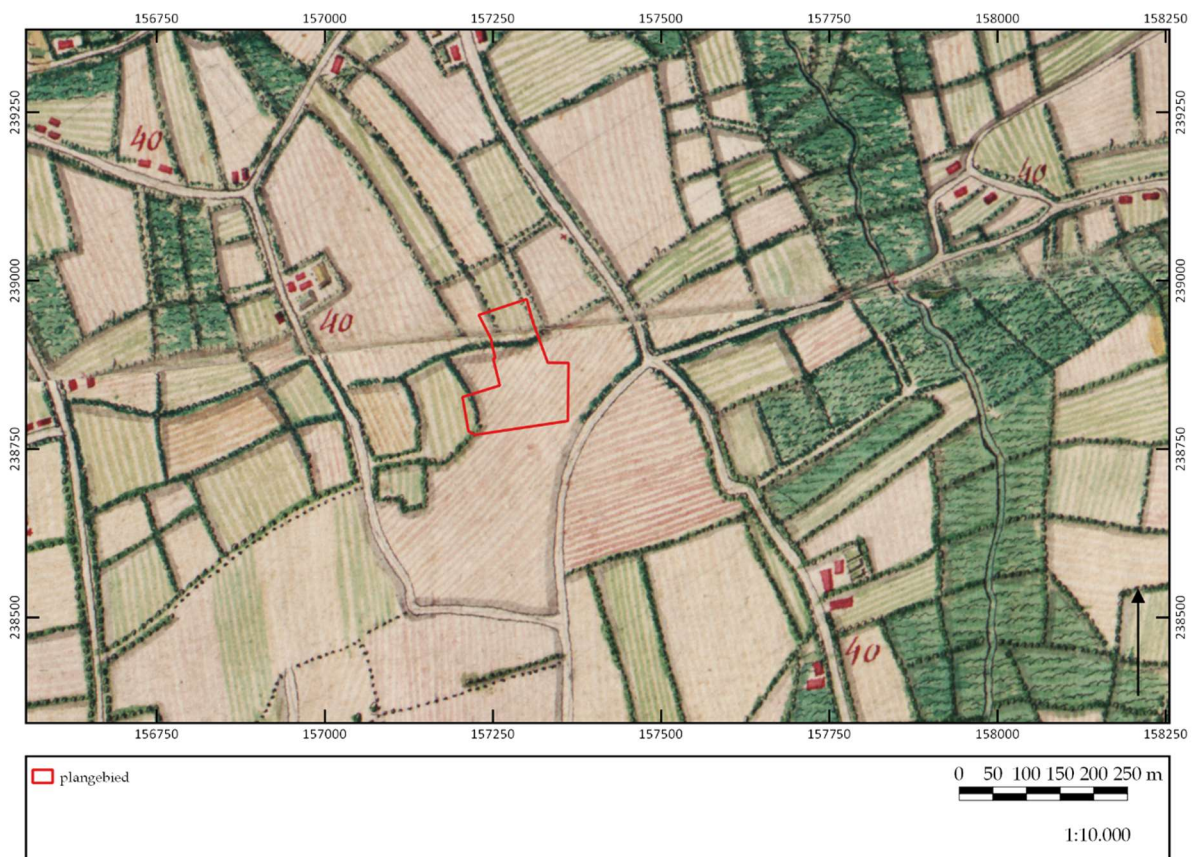
5.3 Cartografische bronnen

Voor dit gedeelte van het onderzoek zijn de kaarten van de graaf De Ferraris, de Atlas der Buurtwegen en van Vandermaelenkaart gebruikt.⁵

De Ferrariskaart (1771-1778) is op deze locatie alvast duidelijk en gedetailleerd te plaatsen (fig. 5). Op deze kaart is het plangebied goed te zien. Het toont aan dat het plangebied volledig in landbouwgebied gelegen is. In totaal omspannt het drie percelen, die door een bomenrij van elkaar zijn gescheiden. Er is geen bebouwing in het plangebied aangegeven; de dichtstbij zijnde bebouwing komt voor ten noordwesten van het terrein. Op korte afstand ten zuiden, oosten en westen liggen wegen.

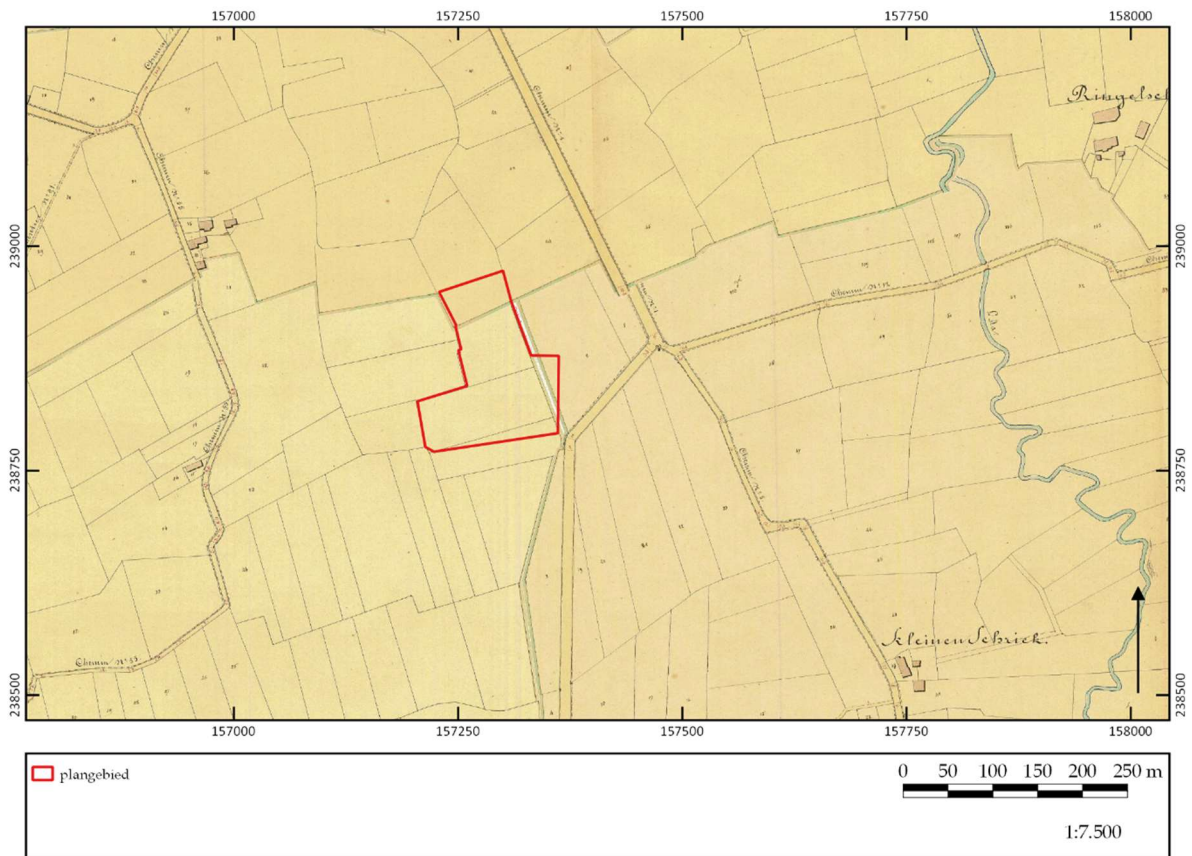
Ongeveer driekwart eeuw later worden de kaarten van de Atlas der Buurtwegen (1841) gemaakt (fig. 6). Hierop is wat het stratenpatroon betreft een gelijkaardige situatie te zien als op de Ferrariskaart, hoewel de westelijke weg een iets ander tracé heeft gekregen. De percelering lijkt ook gewijzigd te zijn: het plangebied omvat nu vier percelen. Wat landgebruik betreft, lijkt er weinig veranderd te zijn ten opzichte van de voorgaande eeuw. Er is nog steeds geen bebouwing opgetrokken.

De Vandermaelenkaart (1846-1854) vertoont geen wezenlijk ander beeld dan de Atlas der Buurtwegen (fig. 7). Wel is duidelijk dat het gebied meer microreliëf kent dan op de andere kaarten is weergegeven.

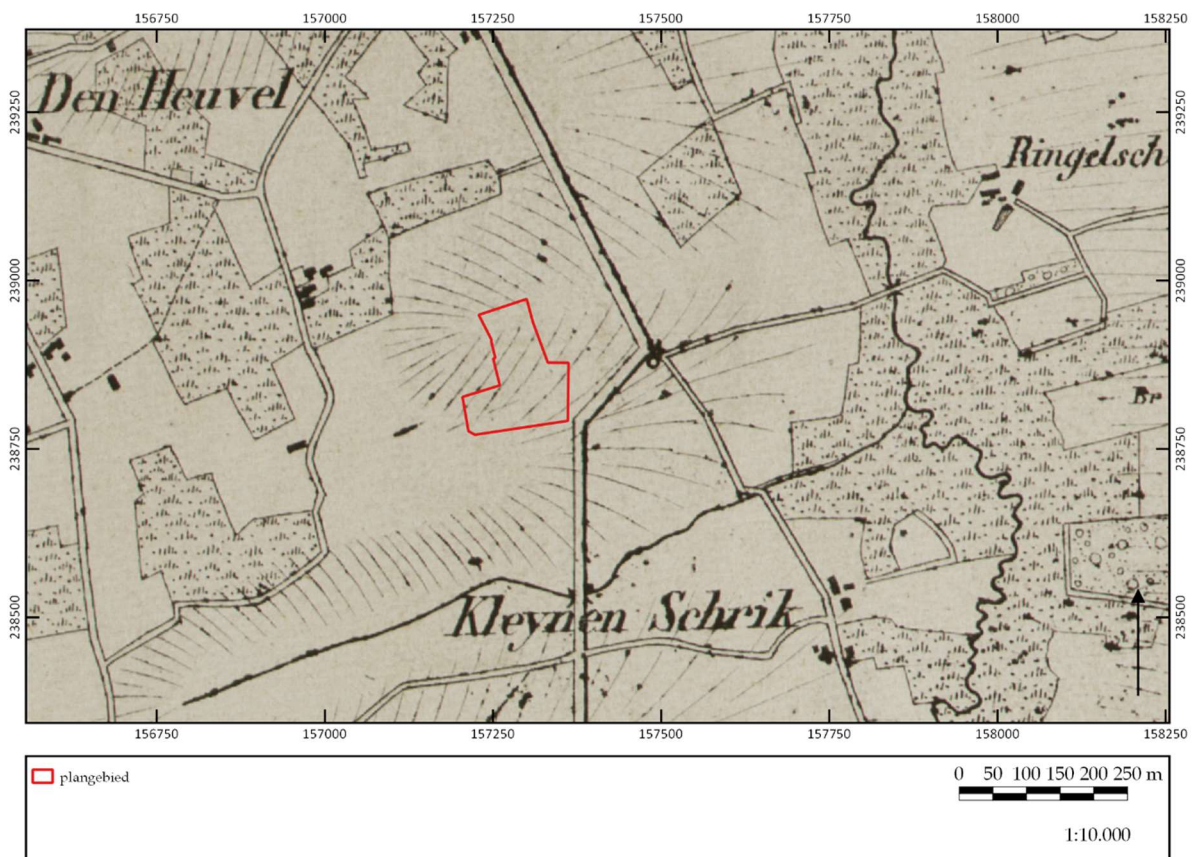

Figuur 5. Uitsnede uit de Ferrariskaart (1771-1778). ©GEOPUNT/EH

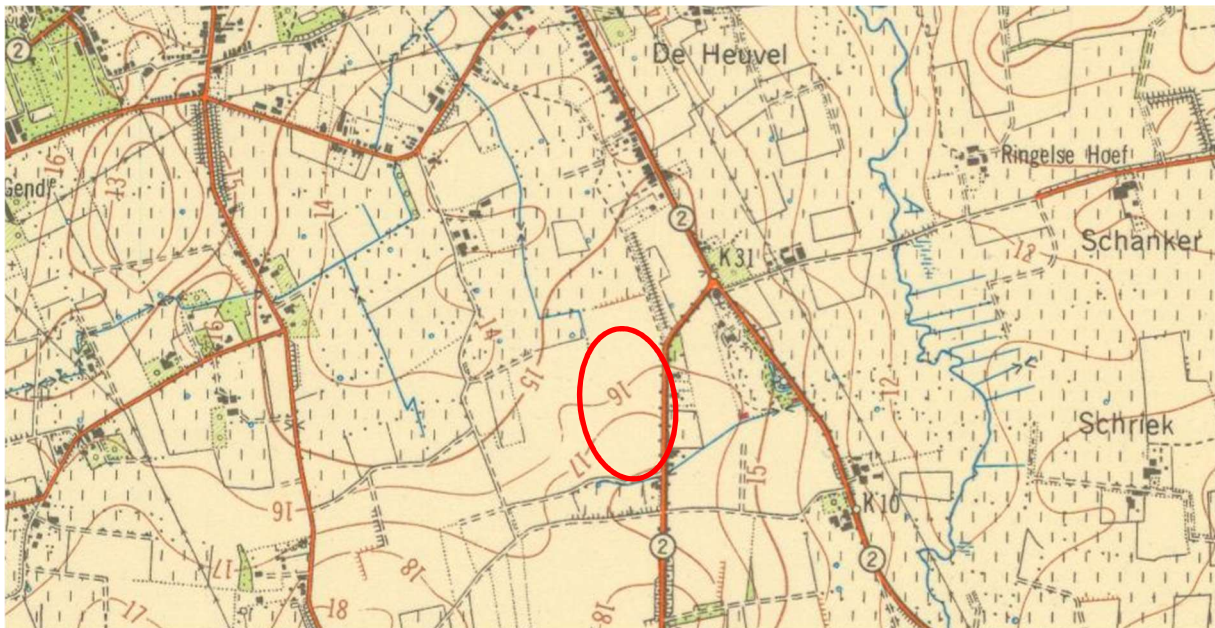
⁵ Alle gebruikte kaarten en luchtfoto's kunnen online geraadpleegd worden op <http://www.geopunt.be>. Dit zal niet elke keer herhaald worden bij de desbetreffende kaartbeschrijving.

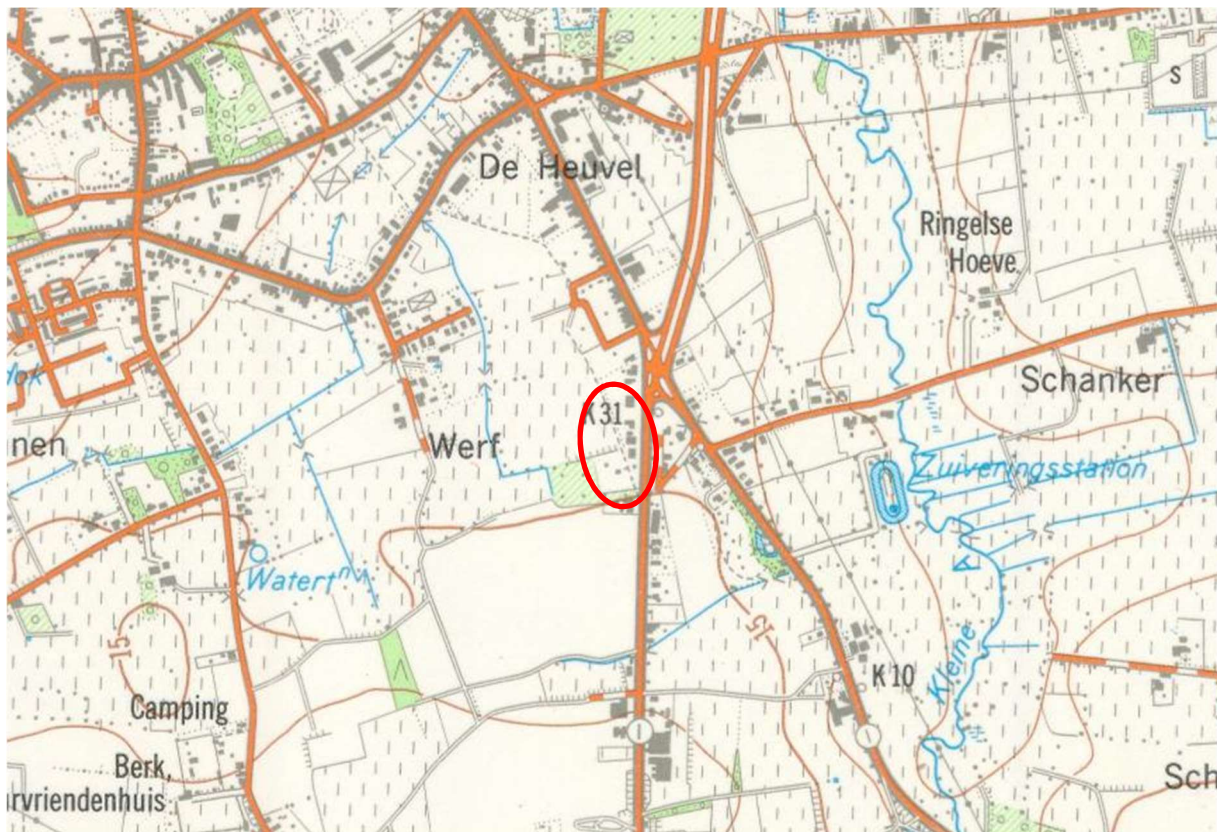
Figuur 6. Uitsnede uit de Atlas der Buurtwegen (1841). ©GEOPUNT/EH

Figuur 7. Uitsnede uit de Vandermaelenkaart (1846-1854). ©GEOPUNT/EH

Figuur 8. Uitsnede uit de topografische kaart van 1953. ©CARTESIUS

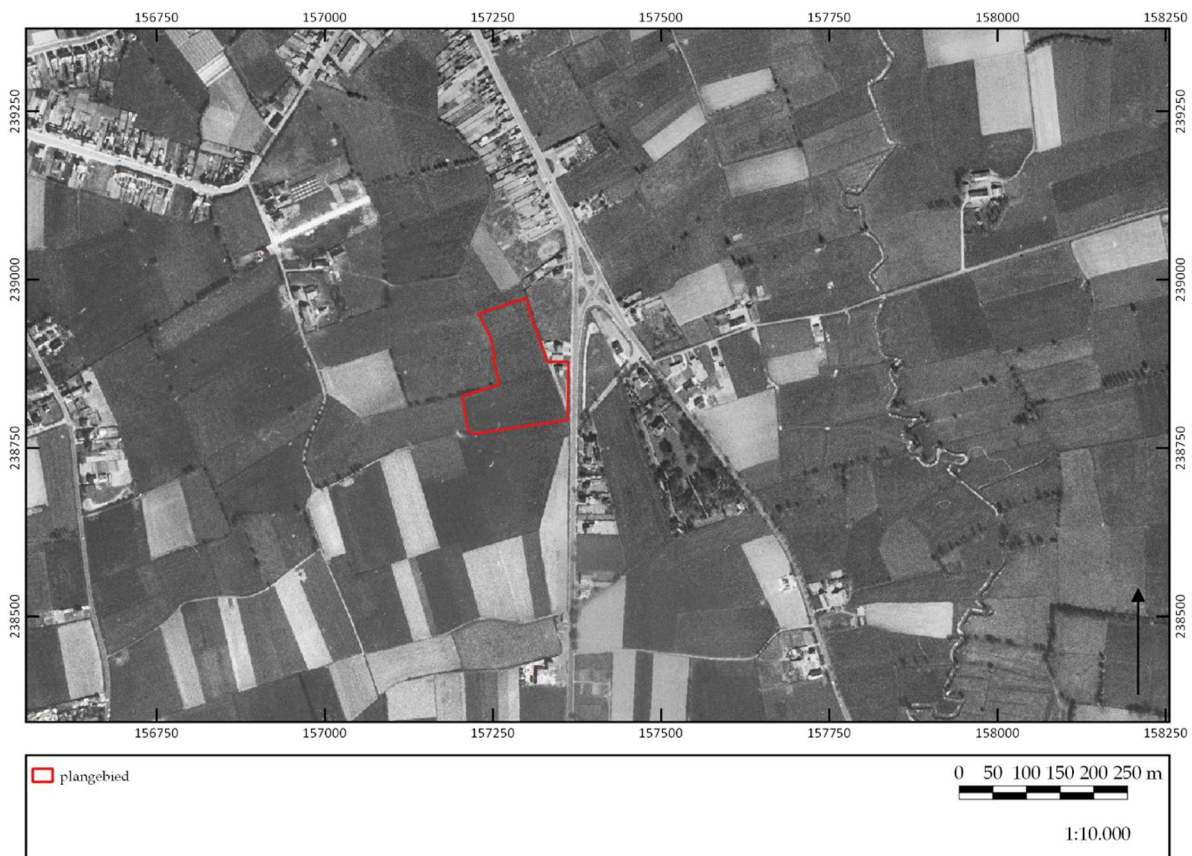
Figuur 9. Uitsnede uit de topografische kaart van 1981. ©CARTESIUS

De hierboven besproken historische kaarten tonen een hoge mate van continuïteit in en rond het plangebied vanaf de tweede helft van de 18^e eeuw tot het einde van de 19^e eeuw. Het stratenplan bleef daarbij vrijwel onveranderd en de regio, en meer bepaald het plangebied, kan als landbouwareaal gekarakteriseerd worden. Geen enkel kaartbeeld lijkt bewoning te suggereren binnen het plangebied.

De topografische kaart uit 1953 (fig. 8) toont aan dat het gebied nog steeds een sterk agrarisch karakter heeft en dat er nog maar weinig woningen zijn gebouwd. Ook het plangebied zelf is nog steeds niet bebouwd.⁶ Dit blijft het geval tot in 1981, pas dan is op de topografische kaart bebouwing aangeduid.

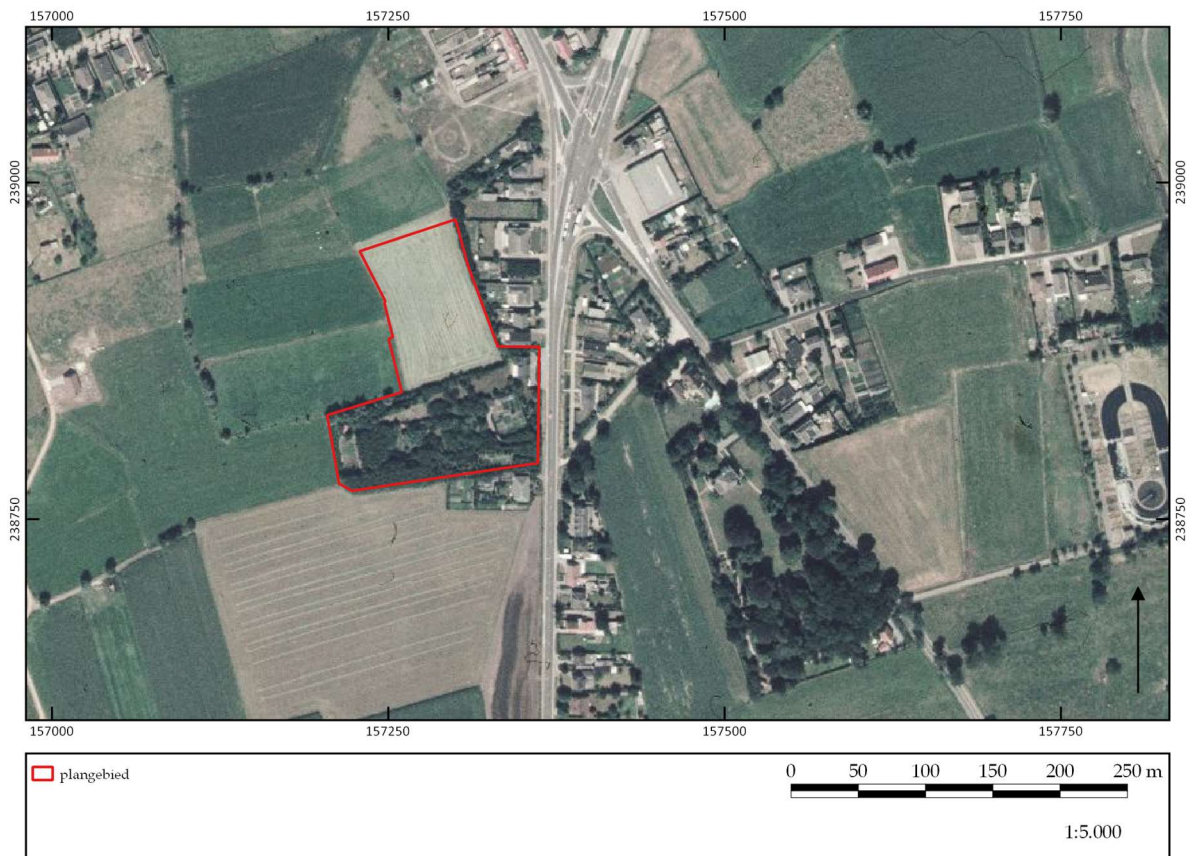
5.4 Luchtfotografie

Ter aanvulling van de 18^e- tot 20^e-eeuwse historische kaarten zijn ook recentere luchtfoto's uit verschillende jaartallen bekeken. De luchtfoto uit 1971 (fig. 10) is zeer grofkorrelig maar toont wel aan dat het plangebied nog steeds onbebouwd is en in gebruik als landbouwgrond. De situatie op de luchtfoto uit 1979-1990 (fig. 11) sluit hier grotendeels bij aan, maar hierop is de bebouwing nu wel te zien (net zoals uit de topografische kaart uit 1981 is gebleken). Een deel van het achterliggende terrein is nog in gebruik als landbouwgrond; een groot deel van dit stuk van het plangebied is echter al dicht bebost. In 2000-2003 (fig. 12) is de zelfde situatie te zien, maar op deze foto is de bebouwing al veel duidelijker zichtbaar. Deze situatie wijzigt ook niet meer tot op heden (luchtfoto 2018, fig. 13).

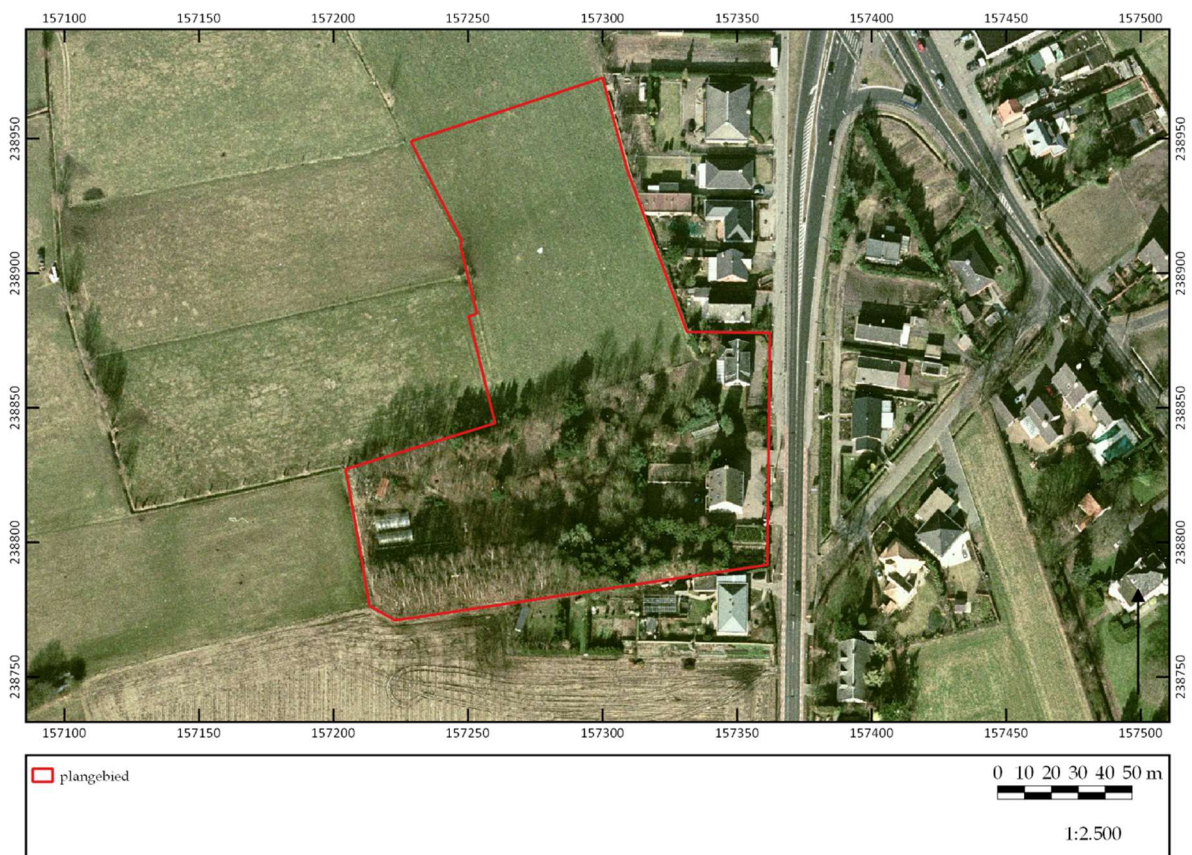
Figuur 10. Uitsnede van de luchtfoto uit 1971. ©GEOPUNT/EH

⁶ Voor het meest complete overzicht aan georeferencierte topokaarten voor het plangebied zie www.cartesius.be.

Figuur 11. Uitsnede van de luchtfoto uit 1979-1990.

©GEOPUNT/EH

Figuur 12. Uitsnede van de luchtfoto uit 2000-2003.

©GEOPUNT/EH

Figuur 13. Uitsnede van de luchtfoto's uit 2018. ©GEOPUNT/EH

5.5 Geo(morfo)logie en bodem

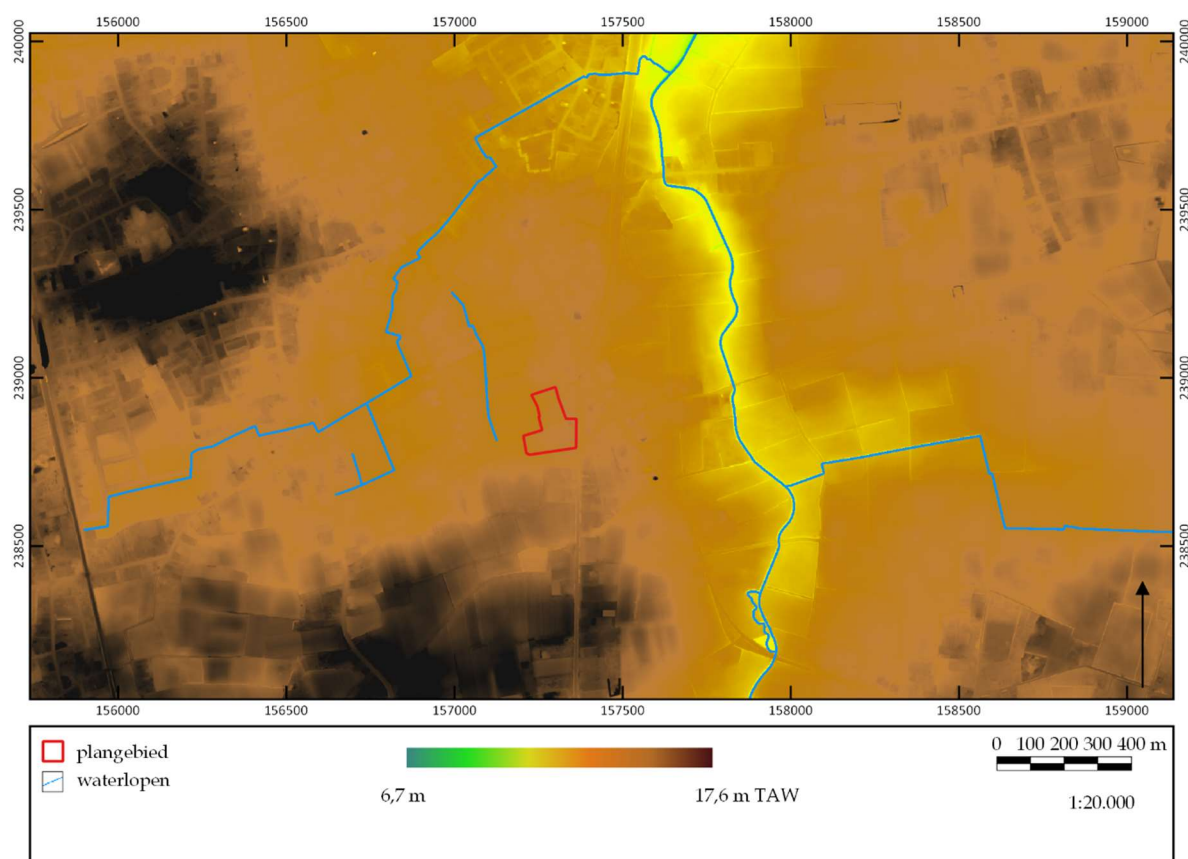
Om de geomorfologie en de bodemopbouw van het plangebied te bestuderen, zijn de bodemkaart van Vlaanderen, de potentiële bodemerosiekaart, de bodembedekkingskaart en de tertiair en quartair geologische kaarten gebruikt.⁷ Om te kijken hoe de landschappelijke hoogteligging van het plangebied is ten opzichte van een grotere omgeving en de relatie van het plangebied tot beek- en riviervalleien zich verhoudt is het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II bestudeerd.

5.5.1 Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II

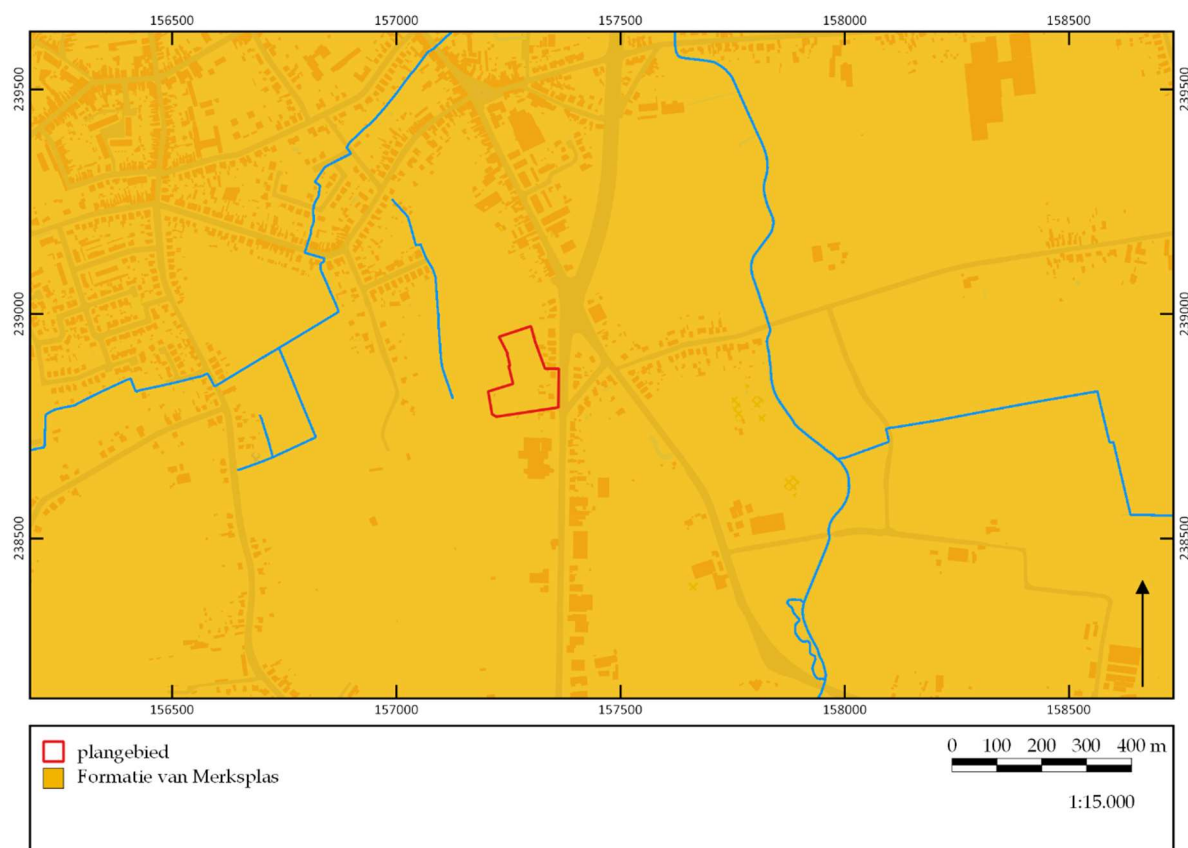
Het plangebied is zo goed als vlak, met een hoogte van 15,2 m +TAW. Alleen aan de straatkant loopt dit 20 cm af, maar dit heeft vermoedelijk te maken met de aanleg van de straat en de inrichting van de voorkant van de percelen. Het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II (fig. 14) wijst hetzelfde uit. Het plangebied ligt op een hoog deel van een dekzandrug, waarvan het hoogste punt net ten zuiden ligt. Op ca. 490 m ten oosten stroomt de Kleine Aa, waarvan de vallei duidelijk te onderscheiden is ten opzichte van het hogere landschap. De Magerbeek, die ten noordwesten en ten westen stroomt op ongeveer 530 m, laat zich veel minder goed onderscheiden op het digitaal hoogtemodel. Op ongeveer 220 m ten westen van het plangebied is nog een klein stroompje aangegeven, maar dit heeft een dermate kort tracé dat bovendien nog volledig overeenkomt met de perceelsgrenzen op die locatie, dat hier eerder gedacht kan worden aan een artificieel gegraven afwateringsbeek in plaats van een natuurlijk

⁷ Alle bodemkaarten kunnen gevonden worden op www.dov.vlaanderen.be.

fenomeen.

Figuur 14. Hoogteligging op het digitaal hoogtemodel Vlaanderen II. ©GEOPUNT/EH

Figuur 15. Uitsnede van de tertiair geologische kaart. ©DOV/EH

5.5.2 Tertiair geologische kaart

Op de tertiair geologische kaart (fig. 15) bevindt het plangebied zich op de Formatie van Merksplas, Lid A. Het voornaamste lithologische kenmerk hiervan is 'zand'. Deze formatie is van estuariene origine en bestaat uit glauconiethoudend halffijn tot grof heterogeen zand met in sommige gedeelten houtfragmenten en flasers. De intensiteit van de laatste varieert sterk. Onderaan in de sequentie kunnen schelpfragmenten voorkomen.

5.5.3 Quartair geologische kaart

Het huidige landschap wordt voor een deel bepaald door de eolische afzettingen uit het laat-pleistoceen en vroeg-holoceen. Zand en leem werd vanuit de laagvlakte van de huidige Noordzee geblazen en vormde dekzandruggen. Daar waar zand of leem niet gefixeerd was, of later door ontginning bloot kwam te liggen, ontstonden stuifduinen. Op de quartair geologische kaart (fig. 16) wordt aangegeven dat in het plangebied het type 22(b) aanwezig is. Deze profielopbouw karakteriseert zich door holocene en/of tardiglaciale eolische afzettingen die bovenop de Pleistocene sequentie voorkomen.⁸

5.5.4 Bodemtype

Op de bodemkaart van Vlaanderen (fig. 17) blijkt dat het grootste gedeelte van het plangebied gelegen is op een Zdm-bodem. Alleen in het westen komt een Sem-bodem voor, maar dit ligt volledig buiten het te ontwikkelen deel van het terrein.

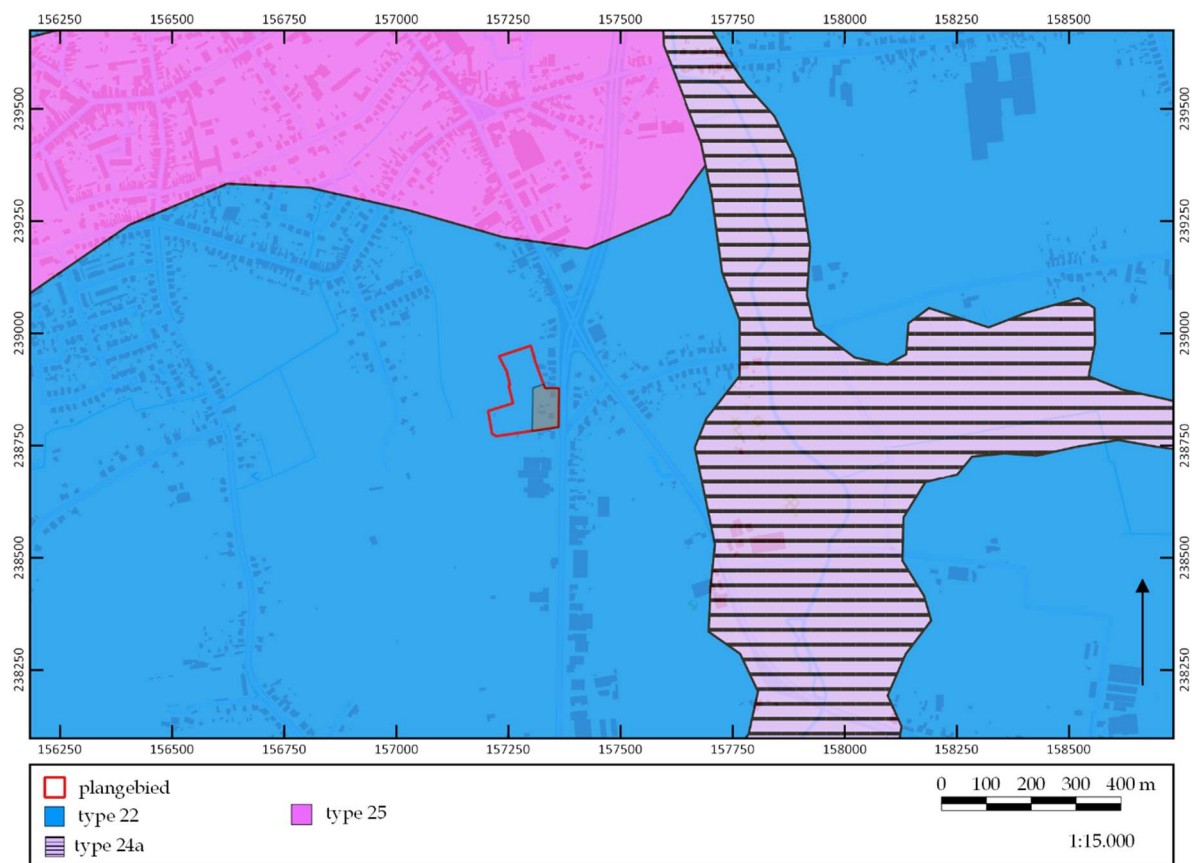
Zdm-bodems zijn matig natte zandbodems met diepe antropogene humus-A-horizont. De humeuze bovengrond is donkergrijs in de bouwvoor en wordt iets lichter in kleur en wat bruiner tot 60 cm. Roestverschijnselen komen voor vanaf ongeveer 50 cm. Onder het plaggendeck wordt meestal een podzol aangetroffen. Het zijn vrij natte gronden in de winter maar met een gunstige waterhuishouding in de zomer. De bodems worden hoofdzakelijk als akkerland gebruikt.⁹

5.5.5 Potentiële bodemerosie en bodembedekking

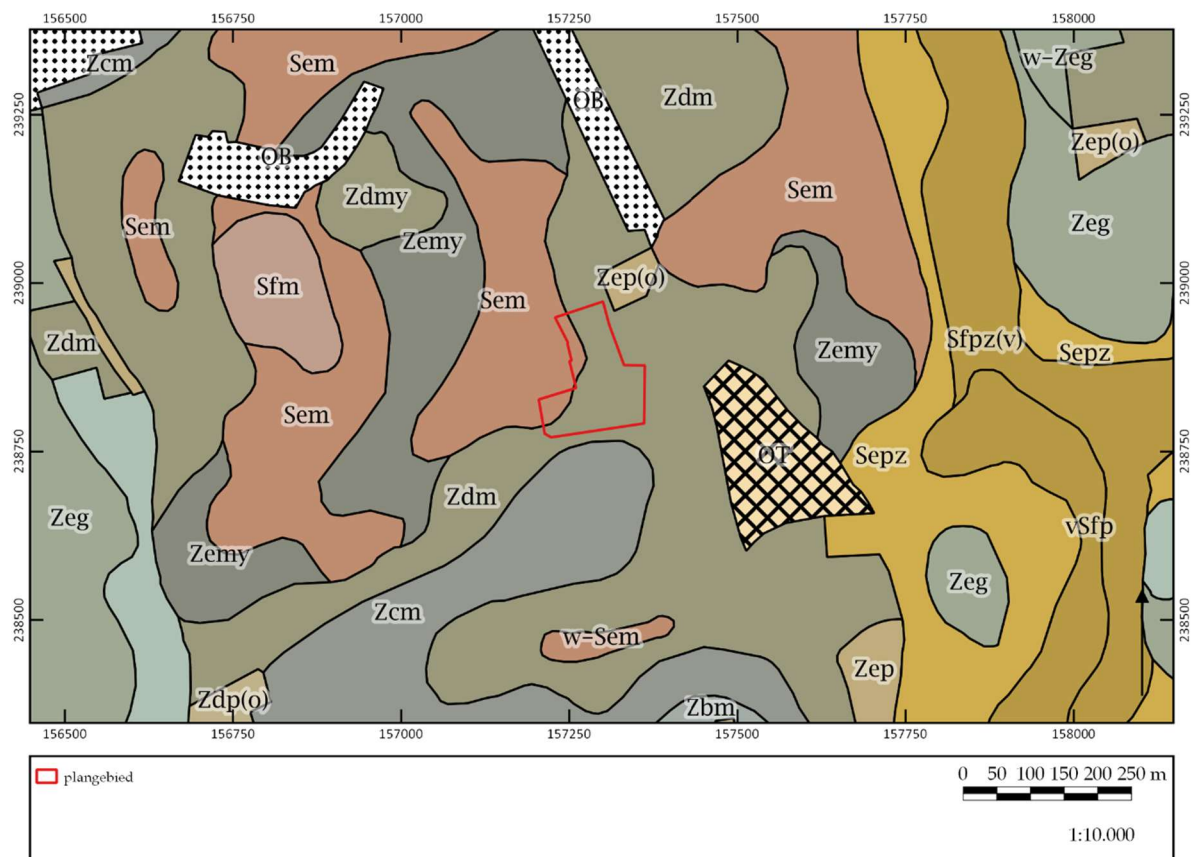
De potentiële bodemerosiekaart per perceel (fig. 18) geeft voor alle terreinen rondom het te ontwikkelen gebied aan dat hier een verwaarloosbare bodemerosie geldt. We kunnen aannemen dat dat ook geldt voor het te ontwikkelen gedeelte van het terrein. Uit de bodembedekkingskaart (1 m resolutie) (fig. 19) blijkt de huidige situatie en zijn de verhardingen rondom de woningen (met name aan de achterkant van de gebouwen) zeer goed zichtbaar.

⁸ www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be.

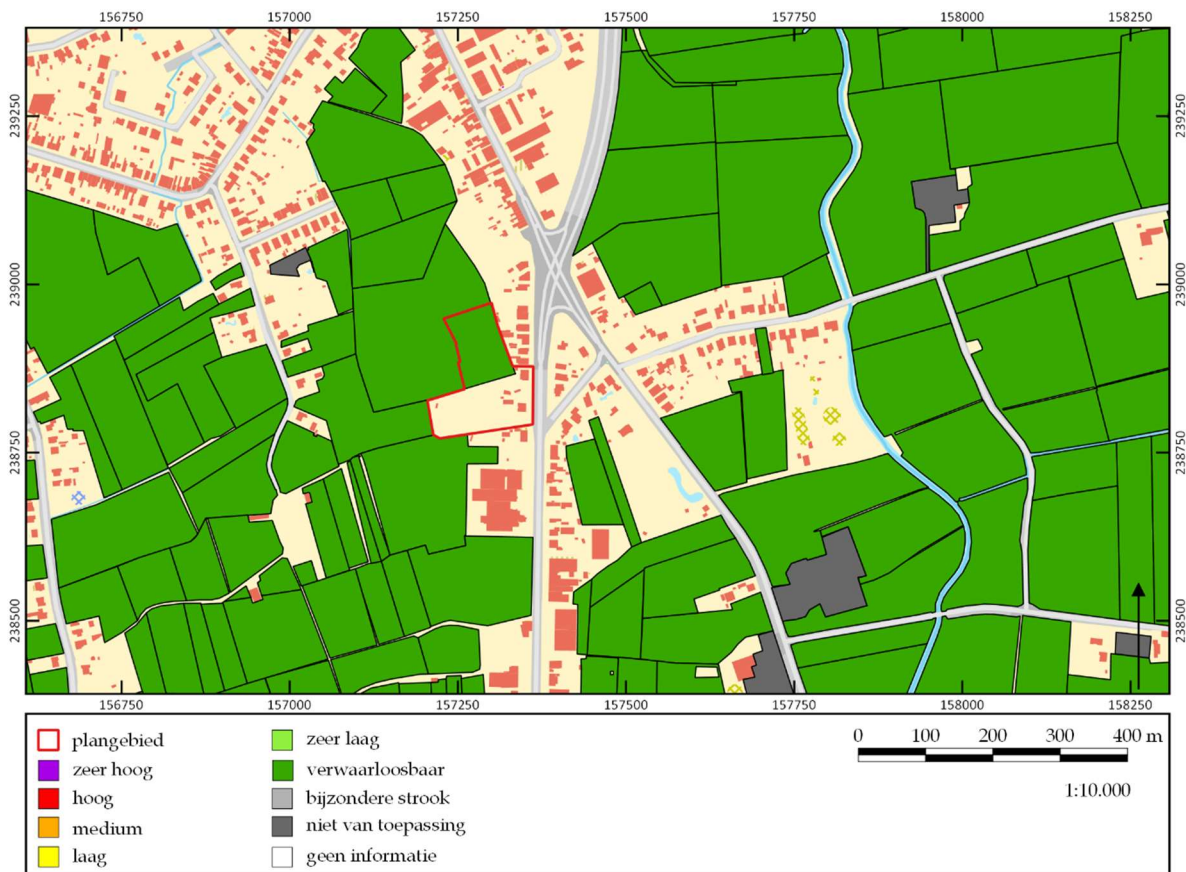
⁹ Van Ranst & Sys 2000.

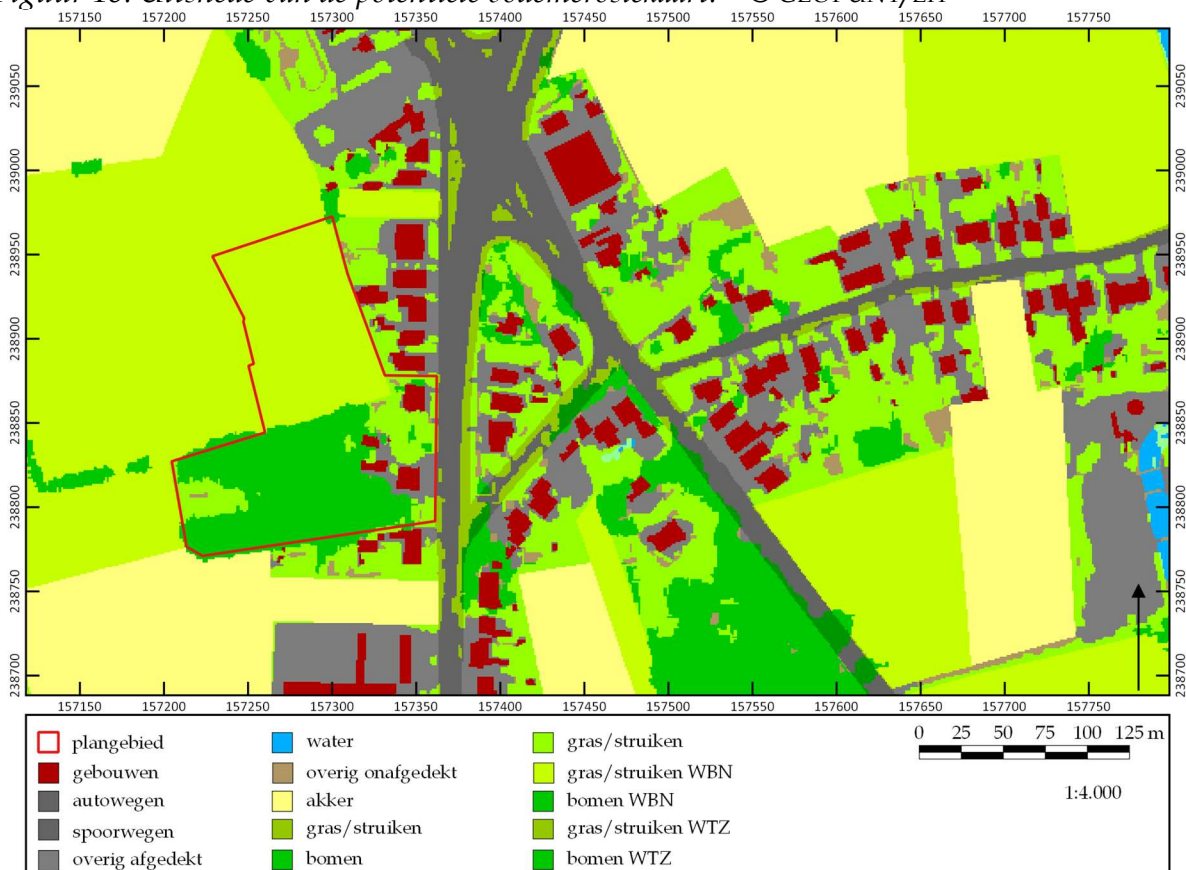
Figuur 16. Uitsnede van de quartair geologische kaart. © DOV/EH

Figuur 17. Uitsnede van de bodemkaart. © DOV/EH

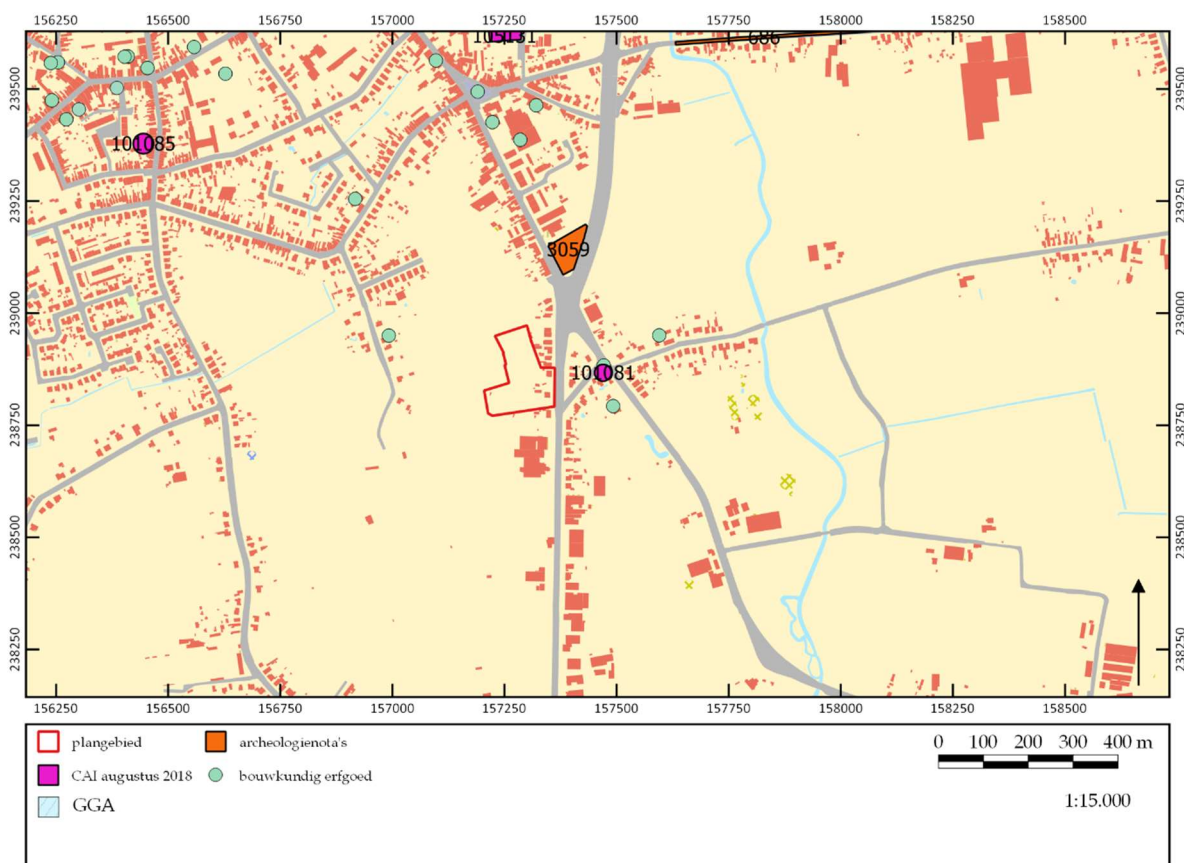
Figuur 18. Uitsnede van de potentiële bodemerosiekaart. © GEOPUNT/EH

Figuur 19. Uitsnede van de bodembedekkingskaart. ©DOV/EH

5.6 Archeologische bronnen

De CAI is weliswaar niet compleet, maar binnen het plangebied werden alvast geen archeologische waarden aangetroffen (fig. 20).¹⁰ In de bredere omgeving beschikken we eveneens over zeer weinig informatie.¹¹ Op dit moment is er nergens in de directe omgeving van het plangebied al archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem uitgevoerd.

Figuur 20. Overzicht van de waarden uit de CAI. ©AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED/EH

Centraal Archeologische Inventaris:

- **CAI ID 101081:** Kapel Moeder Gods, daterend uit de 18^e eeuw. Deze staat niet op de Ferrariskaart aangegeven.
- **CAI ID 105131:** Oude Pastorie, daterend uit de late middeleeuwen. Hij is gesloopt in 1900 en hersteld, maar in 1944 is hij opnieuw deels verwoest. De bovenbouw bevat nog 17^e-eeuwse elementen en in de kelder zou er nog laatmiddeleeuws muurwerk bewaard zijn.
- **CAI ID 101085:** Houten windmolen uit de 18^e eeuw.

¹⁰ Voor alle waarden die in deze tekst zijn opgenomen, geldt dat de CAI is geraadpleegd op 16 december 2018 (<https://cai.onroerenderfgoed.be>). Per genoemde waarde zal dit niet meer herhaald worden. Hetzelfde geldt voor de inventaris van het onroerend erfgoed.

¹¹ Hierbij werd op 8 april ook informatie aangeleverd door de heer Walter Sevenants van het Erfgoedhuis Kortenberg vzw.

Verder zijn er geen waarden gevonden voor de onmiddellijke omgeving van het plangebied in:

- Vastgestelde inventaris/wetenschappelijke inventaris (landschapsatlas, historische tuinen en parken, houtige beplantingen, archeologische zones, bouwkundig erfgoed – gehelen, orgels, wereldoorlog relictten)
- Unesco Werelderfgoed
- Beheersplannen
- Erfgoedlandschappen

6 Synthese

In dit hoofdstuk wordt vooreerst een synthese gepresenteerd van de resultaten van het *assessment*. Hierbij wordt telkens aangegeven op welke van de onderzoeksvragen, die voorafgaand aan het bureauonderzoek zijn geformuleerd, een antwoord gegeven kan worden. Ook wordt hier aangegeven wat de impact is van de geplande werken en in hoeverre zij kunnen leiden tot verstoring van het potentieel aanwezige archeologische bodemarchief. Vervolgens wordt een korte synthese gegeven voor een niet-gespecialiseerd publiek.

De volgende onderzoeksvragen zijn voorafgaand aan de bureaustudie geformuleerd:

1. Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische en cultuurhistorische potentieel van het terrein?
2. Welke archeologische sites zijn bekend in of nabij het projectgebied?
3. Wat is de landschapshistoriek/evolutie in gebruik van het terrein?
4. Wat is de impact van de geplande werken?
5. Levert het huidige bronnenmateriaal voldoende informatie op of is er aanvullend vooronderzoek (al dan niet met ingreep in de bodem) nodig? In het laatste geval: welke methode levert het meeste informatie op?

6.1 Synthese voor gespecialiseerd publiek

6.1.1 Samenvatting van de onderzoeksresultaten en beantwoording van de onderzoeksvragen

Om in te kunnen schatten wat het archeologisch en cultuurhistorisch potentieel van het plangebied is, zijn de historische kaarten, de bodem- en geo(morfo)logische kaarten en luchtfoto's bekeken en zijn verschillende inventarissen (waaronder de CAI) en historische/archeologische bronnen geraadpleegd (**onderzoeksvragen 1-2**).

Vanuit de historische kaarten is gebleken dat het gebied in de laatste eeuwen als landbouwgrond is gebruikt, en dat het pas vanaf het derde kwart van de 20^e eeuw in gebruik is genomen voor bebouwing. Deze komt slechts alleen langs de straatkant voor; de rest van het terrein is nog steeds in gebruik als landbouwgrond of is bebost. De huidige bebouwing is ook de eerste bebouwing op deze locatie.

In de omgeving van het plangebied is nog geen archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem uitgevoerd. Ondanks de gunstige landschappelijke ligging zijn er voor de omgeving ook nog geen archeologische vondstmeldingen gedaan. Dit is grotendeels te verklaren door de aanwezigheid van een plaggendeek - niet alleen in het plangebied maar in een wijdere omgeving is op de bodemkaart een plaggendeek aangegeven. Aangenomen wordt dat de Kempense plaggenbodems vanaf de 14^e eeuw zijn ontstaan;¹² vanaf dan zal een gestaag aanbrengen van plaggenbemesting op de akkers ertoe leiden dat de vruchtbare bodem dikker wordt. Dit betekent ook dat recente bewerking van deze akkers minder impact op de onderliggende (afgedekte)

¹² Het onderzoek in het Nederlandse Veldhoven heeft bijzonder veel informatie opgeleverd met betrekking tot het ontstaan en de mogelijkheden van Kempense akkers (zie Theuws & Van der Heiden 2011 voor een uitgebreid verslag hierover).

bodem gehad zal hebben, aangezien deze bewerking zelden doorheen de dikke humus A horizont is gegaan. Deze plaggenbodems bieden derhalve zeer goede bewaringscondities voor afgedekte archeologische vindplaatsen, die ouder zijn dan de 14^e eeuw. Het ontbreken van vondstmeldingen op basis van veldkarteringen in de directe omgeving van het plangebied kan dan ook hierdoor verklaard worden.

6.1.2 Impact van vroegere en geplande werken

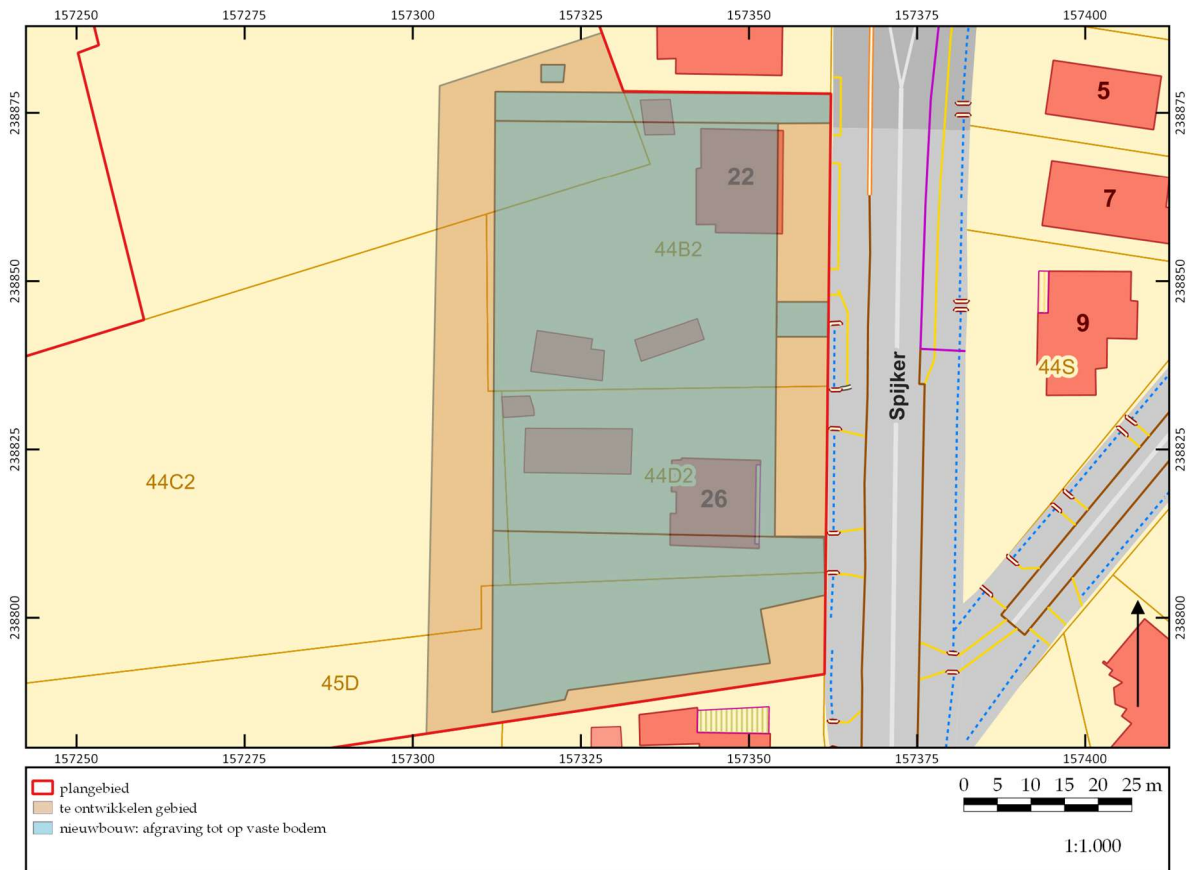
Het plangebied was historisch gezien in gebruik als akker. Deze akkers zijn vanaf de 14^e eeuw opgehoogd met plaggen, zodat zich hier een dik plaggendek heeft gevormd. De bodemtypekaart suggereert dat het plaggendek ca. 60 cm dik is. De enige verstoring die is vastgesteld op het gedeelte dat ontwikkeld zal worden, is de huidige bebouwing. Alleen de beide hoofdgebouwen zijn onderkelderd en hebben een diepgaande, maar plaatselijke verstoring van de bodem veroorzaakt. In beide gevallen is de bodem afgegraven tot ongeveer 80 cm, maar op sommige locaties is dit dieper (bijvoorbeeld ter hoogte van de centrale kelder bij huisnummer 22, waar de bodem tot 1,9 m is afgegraven; of ter hoogte van de funderingsmuren waar de bodem tot ca. 1 m diepte is afgegraven).

De bijgebouwen zijn echter niet onderkelderd, en hier is ook geen sprake van diepe funderingen. Dit betekent dat er hier sprake is van een zeer beperkte impact, die bovendien gesitueerd zal zijn in de plag en niet in de afgedekte oorspronkelijke bodem. Hetzelfde geldt voor alle verhardingen die in het te ontwikkelen deel van het plangebied zijn aangelegd.

Alvorens met de nieuwbouw gestart kan worden, moet niet alleen de huidige bebouwing worden verwijderd maar ook de bestaande bebouwing achter de gebouwen. Als vervolgens de geplande werken worden geplot op het kadasterplan (fig. 21) dan is duidelijk te zien dat de omvang van de nieuwe winkel veel groter is dan de huidige bebouwing, en dat deze zich grotendeels op delen van het terrein zal bevinden die nog niet zijn verstoord. Dat wil zeggen, dat als de bouwput voor deze nieuwe winkel uitgegraven zal worden tot de geplande diepte (dit is tot op volle grond en plaatselijk zelfs tot een diepte van minstens 1,85 m onder het huidige maaiveld), de oorspronkelijke bodem (tot diep) vergraven zal worden, en dat een eventuele archeologische site daarmee ook volledig zal verdwijnen.

Ter hoogte van de verhardingen aan de noordkant en de geplande parking ten zuiden van de nieuwe winkel zal de impact van de aan te leggen verharding even groot zijn als ter hoogte van de nieuwe winkel. De bodem wordt hier tot op de vaste bodem afgegraven. Bovendien zullen op deze parking ook de nodige leidingen worden voorzien (fig. 3d), waardoor er ook verschillende diepere sleuven gegraven zullen worden. Om die reden kan ook voor deze parking aangenomen worden dat er sprake is van impact op de bodem.

Tenslotte zal rondom de nieuwbouw een nieuwe groenzone worden aangelegd, inclusief het aanplanten van verschillende nieuwe bomen. Ook dit zal voor verstoringen zorgen.

Figuur 21. Overzicht van de impact van de geplande werken, geplot op het kadasterplan zodat de ligging van de huidige woningen die al voor verstoring hebben gezorgd, duidelijk wordt.

6.1.3 Potentiebepaling, kennisvermeerderingspotentieel en aanbeveling

Potentiebepaling

De landschappelijke hoge ligging nabij het hoogste punt van een dekzandrug betekent een aantrekkelijke locatie voor bewoning of het uitvoeren van andere activiteiten in het verleden.

Voor het bepalen van de potentie voor de aanwezigheid van een steentijdsite is de afstand tot water van belang. De afstand tot een beekvallei of stromend water is ver, gezien vanuit het te ontwikkelen deel van het plangebied. De oostelijk gelegen Kleine Aa stroomt op een afstand van ca. 480 m, de westelijk stromende Magerbeek situeert zich op een afstand van ca. 520 m. Alleen het onbenoemd stroompje ten westen ligt op ca. 220 m, maar hiervan is beredeneerd op basis van het digitaal hoogtemodel en de situering op de perceelsgrenzen dat het geen natuurlijk fenomeen betreft. Dit wil zeggen dat er in de onmiddellijke omgeving van het plangebied geen toegang tot (stromend) water voorhanden was. Dit houdt in dat de mogelijkheid dat er zich binnen de grenzen van het plangebied, en rekening houdend met de hierboven vermelde afstanden, klein is. De potentie voor het treffen van een steentijdsite wordt daarom al klein ingeschat.

Vanaf het neolithicum wordt de landbouw geïntroduceerd. In de omgeving van het plangebied zijn nog geen resten uit het neolithicum en de metaaltijden gekend, maar

gezien de gunstige landschappelijke ligging kunnen dergelijke archeologische resten wel binnen het plangebied verwacht worden. De kans op het aantreffen van vondsten vanaf het neolithicum kan als middelhoog benoemd worden. Deze middelhoge potentie loopt evenwel door tot en met de late middeleeuwen. Vondsten kunnen bestaan uit stenen, metalen of ceramische resten. Verder kunnen ook sporen als paalsporen, haardsporen of kuilen voorkomen. Resten zullen zich onder het plaggendek bevinden, in de oorspronkelijke ploeglaag of hier net onder. Gezien de goede bewaringscondities onder plaggendekken kan een dergelijke site ook nog goed bewaard zijn gebleven.

Vanaf de nieuwe tijd is op basis van historische kaarten te zien dat het plangebied onbebouwd was. Vanaf dan is er een lage kans op het aantreffen van archeologische resten. De kans is klein dat er structuren, sporen of andere resten onder het maaiveld zullen aangetroffen worden.

Kennisvermeerderingspotentieel

Er zijn voldoende argumenten om te stellen dat het plangebied zich in een archeologisch interessante zone bevindt, hoewel de huidige archeologische kennis toch nog als beperkt kan worden beschouwd. Er is weinig geweten over het plangebied en de aangrenzende terreinen, zodat onbekend is wat er zich hier aan mogelijke archeologische resten in de bodem kan bevinden. Anderzijds is gebleken dat het plangebied een archeologisch interessante situering kent op basis van de landschappelijke ligging.

Verder archeologisch onderzoek in het plangebied zou dus meer informatie kunnen opleveren over de menselijke aanwezigheid in dit gebied. Het kennisvermeerderingspotentieel wordt als groot ingeschat. Het potentieel op het aantreffen van archeologische resten uit de periode vanaf het neolithicum tot en met de late middeleeuwen maken het interessant om bij aanwezigheid van archeologische resten de hiaten in de kennis van de regio op te vullen.

Aanbevelingen

Vanuit de bureaustudie kan geconcludeerd worden dat er voor dit terrein sprake is van een middelhoge potentie wat betreft de periode vanaf het neolithicum tot en met de late middeleeuwen. De huidige bebouwing heeft wel enige impact gehad op de bodem maar dit is slechts een zeer klein gedeelte van het totale te ontwikkelen gebied. De geplande werken zullen daardoor een grote impact op de bodem, en een eventuele archeologische site hebben.

Het kennisvermeerderingspotentieel wordt als groot beschouwd. Om deze redenen wordt verder archeologisch vooronderzoek om beter de archeologische potentie van dit terrein in te kunnen schatten raadzaam geacht vanuit een kosten-batenanalyse, waarbij rekening is gehouden met de inspanning van verder onderzoek in functie van kennisvermeerdering. In het programma van maatregelen wordt onderbouwd welke typen vooronderzoek aangewend moeten worden, maar vanwege de lage potentie op het treffen van een steentijdsite wordt hier geen verder onderzoek naar geadviseerd; verder onderzoek door middel van proefsleuven zodat de jongere perioden in kaart kunnen worden gebracht wordt daarentegen wel geadviseerd.

6.2 Synthese voor niet-gespecialiseerd publiek

Vanuit de historische kaarten is gebleken dat het gebied in de laatste eeuwen als landbouwgrond is gebruikt, en dat het pas vanaf het derde kwart van de 20^e eeuw in gebruik is genomen voor bebouwing. Deze komt slechts alleen langs de straatkant voor; de rest van het terrein is nog steeds in gebruik als landbouwgrond of is bebost. De huidige bebouwing is ook de eerste bebouwing op deze locatie.

In de omgeving van het plangebied is nog geen archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem uitgevoerd. Ondanks de gunstige landschappelijke ligging zijn er voor de omgeving ook nog geen archeologische vondstmeldingen gedaan. Dit is grotendeels te verklaren door de aanwezigheid van een plaggendeek - niet alleen in het plangebied maar in een wijdere omgeving is op de bodemkaart een plaggendeek aangegeven. Aangenomen wordt dat de Kempense plaggenbodems vanaf de 14^e eeuw zijn ontstaan;¹³ vanaf dan zal een gestaag aanbrengen van plaggenbemesting op de akkers ertoe leiden dat de vruchtbare bodem dikker wordt. Dit betekent ook dat recente bewerking van deze akkers minder impact op de onderliggende (afgedekte) bodem gehad zal hebben, aangezien deze bewerking zelden doorheen de dikke humus A horizont is gegaan. Deze plaggenbodems bieden derhalve zeer goede bewaringscondities voor afgedekte archeologische vindplaatsen, die ouder zijn dan de 14^e eeuw. Het ontbreken van vondstmeldingen op basis van veldkarteringen in de directe omgeving van het plangebied kan dan ook hierdoor verklaard worden.

De landschappelijke hoge ligging nabij het hoogste punt van een dekzandrug betekent een aantrekkelijke locatie voor bewoning of het uitvoeren van andere activiteiten in het verleden.

Voor het bepalen van de potentie voor de aanwezigheid van een steentijdsite is de afstand tot water van belang. De afstand tot een beekvallei of stromend water is ver, gezien vanuit het te ontwikkelen deel van het plangebied. De oostelijk gelegen Kleine Aa stroomt op een afstand van ca. 480 m, de westelijk stromende Magerbeek situeert zich op een afstand van ca. 520 m. Alleen het onbenoemd stroompje ten westen ligt op ca. 220 m, maar hiervan is beredeneerd op basis van het digitaal hoogtemodel en de situering op de perceelsgrenzen dat het geen natuurlijk fenomeen betreft. Dit wil zeggen dat er in de onmiddellijke omgeving van het plangebied geen toegang tot (stromend) water voorhanden was. Dit houdt in dat de mogelijkheid dat er zich binnen de grenzen van het plangebied, en rekening houdend met de hierboven vermelde afstanden, klein is. De potentie voor het treffen van een steentijdsite wordt daarom al klein ingeschat.

Vanaf het neolithicum wordt de landbouw geïntroduceerd. In de omgeving van het plangebied zijn nog geen resten uit het neolithicum en de metaaltijden gekend, maar gezien de gunstige landschappelijke ligging kunnen dergelijke archeologische resten wel binnen het plangebied verwacht worden. De kans op het aantreffen van vondsten vanaf het neolithicum kan als middelhoog benoemd worden. Deze middelhoge

¹³ Het onderzoek in het Nederlandse Veldhoven heeft bijzonder veel informatie opgeleverd met betrekking tot het ontstaan en de mogelijkheden van Kempense akkers (zie Theuws & Van der Heiden 2011 voor een uitgebreid verslag hierover).

potentie loopt evenwel door tot en met de late middeleeuwen. Vondsten kunnen bestaan uit stenen, metalen of ceramische resten. Verder kunnen ook sporen als paalsporen, haardsporen of kuilen voorkomen. Resten zullen zich onder het plaggendek bevinden, in de oorspronkelijke ploeglaag of hier net onder. Gezien de goede bewaringscondities onder plaggendekken kan een dergelijke site ook nog goed bewaard zijn gebleven.

Vanaf de nieuwe tijd is op basis van historische kaarten te zien dat het plangebied onbebouwd was. Vanaf dan is er een lage kans op het aantreffen van archeologische resten. De kans is klein dat er structuren, sporen of andere resten onder het maaiveld zullen aangetroffen worden.

Kennisvermeerderingspotentieel

Er zijn voldoende argumenten om te stellen dat het plangebied zich in een archeologisch interessante zone bevindt, hoewel de huidige archeologische kennis toch nog als beperkt kan worden beschouwd. Er is weinig geweten over het plangebied en de aangrenzende terreinen, zodat onbekend is wat er zich hier aan mogelijke archeologische resten in de bodem kan bevinden. Anderzijds is gebleken dat het plangebied een archeologisch interessante situering kent op basis van de landschappelijke ligging.

Verder archeologisch onderzoek in het plangebied zou dus meer informatie kunnen opleveren over de menselijke aanwezigheid in dit gebied. Het kennisvermeerderingspotentieel wordt als groot ingeschat. Het potentieel op het aantreffen van archeologische resten uit de periode vanaf het neolithicum tot en met de late middeleeuwen maken het interessant om bij aanwezigheid van archeologische resten de hiaten in de kennis van de regio op te vullen.

Aanbevelingen

Vanuit de bureaustudie kan geconcludeerd worden dat er voor dit terrein sprake is van een middelhoge potentie wat betreft de periode vanaf het neolithicum tot en met de late middeleeuwen. De huidige bebouwing heeft wel enige impact gehad op de bodem maar dit is slechts een zeer klein gedeelte van het totale te ontwikkelen gebied. De geplande werken zullen daardoor een grote impact op de bodem, en een eventuele archeologische site hebben.

Het kennisvermeerderingspotentieel wordt als groot beschouwd. Om deze redenen wordt verder archeologisch vooronderzoek om beter de archeologische potentie van dit terrein in te kunnen schatten raadzaam geacht vanuit een kosten-batenanalyse, waarbij rekening is gehouden met de inspanning van verder onderzoek in functie van kennisvermeerdering. In het programma van maatregelen wordt onderbouwd welke typen vooronderzoek aangewend moeten worden, maar vanwege de lage potentie op het treffen van een steentijdsite wordt hier geen verder onderzoek naar geadviseerd; verder onderzoek door middel van proefsleuven zodat de jongere perioden in kaart kunnen worden gebracht wordt daarentegen wel geadviseerd.

Literatuur

Geraadpleegde literatuur

Dillo, M. & G.A.M. Van Synghe, 2000: *Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312. II. De heerlijkheden Breda en Bergen op Zoom*, Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Den Haag, nrs. 910-911.

Kools, D., 2001: *De sociaaleconomische betekenis van de abdijhoeven en hun pachters in de heerlijkheid Essen-Kalmthout (17e - 18e eeuw)*, onuitgegeven scriptie Universiteit Gent. http://www.thesis.net/essen/essen_inhoud.htm (geraadpleegd op 24 augustus 2016).

Nieuwsbrief Koninklijke Heemkundige Kring Essen, Werkgroep Archeologie, Februari 2016, jg. 2, nr. 1.

Nieuwsbrief Koninklijke Heemkundige Kring Essen, Werkgroep Archeologie, Mei 2016, jg. 2, nr. 2.

Theuws, F. & M. van der Heiden (red.), 2011: *De archeologie van de Brabantse akkers. Toelichting aan de hand van het onderzoek van de Universiteit van Amsterdam in Veldhoven* (Themata 4), Eindhoven.

Van Ranst, E. & C. Sys 2000: *Eenvoudige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen* (Schaal 1:20.000), Gent.

Geraadpleegde websites

<https://www.dov.vlaanderen.be/>

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/>

<https://cai.onroerenderfgoed.be>

<http://www.geopunt.be/>

www.cartesius.be

<https://geo.onroerenderfgoed.be>

Lijst van figuren

projectcode	fig.nr.	type	onderwerp	schaal origineel	schaal afbeelding	aanmaakdatum origineel/afbeelding
2018K283	1	kadasterkaart	aanduiding van plangebied op GRB	1:10.000	1:10.000	december 2018
2018K283	2	inplantingsplan, foto's en bouwplannen	huidige situatie	nvt	nvt	november/ december 2018 (uitgezonderd bouwplannen)
2018K283	3	inplantingsplan, bouwplannen	nieuwe situatie	nvt	nvt	december 2018
2018K283	4	foto	Dodendraad bij Essen	nvt	nvt	1914-1918
2018K283	5	historische kaart	uitsnede uit Ferrariskaart (1771-1778) met aanduiding plangebied	onbekend	1:10.000	december 2018
2018K283	6	historische kaart	uitsnede uit Atlas der Buurtwegen (1841) met aanduiding plangebied	onbekend	1:7.500	december 2018
2018K283	7	historische kaart	uitsnede uit Vandermaelenkaart (1845-1854) met aanduiding plangebied	onbekend	1:10.000	1744
2018K283	8	topografische kaart	topografische kaart	nvt	nvt	1953
2018K283	9	topografische kaart	topografische kaart	nvt	nvt	1981
2018K283	10	orthofoto	luchtfoto uit 1971 met aanduiding plangebied	onbekend	1:10.000	1971
2018K283	11	orthofoto	luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding plangebied	onbekend	1:5.000	1979-1990
2018K283	12	orthofoto	luchtfoto uit 2000-2003 met aanduiding plangebied	onbekend	1:2.500	2000-2003
2018K283	13	orthofoto	luchtfoto uit 2018 met aanduiding plangebied	onbekend	1:2.500	2018
2018K283	14	hoogtekaart	hoogteligging van plangebied op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II	onbekend	1:20.000	december 2018
2018K283	15	bodemkaart	uitsnede tertiair geologische kaart met aanduiding plangebied	onbekend	1:15.000	december 2018
2018K283	16	bodemkaart	uitsnede quartair geologische kaart met aanduiding plangebied	onbekend	1:15.000	december 2018
2018K283	17	bodemkaart	uitsnede bodemkaart met aanduiding plangebied	onbekend	1:10.000	december 2018
2018K283	18	bodemkaart	uitsnede potentiële erosiekaart met aanduiding plangebied	onbekend	1:10.000	december 2018
2018K283	19	bodemkaart	uitsnede bodembedekkingskaart met aanduiding plangebied	onbekend	1:4.000	december 2018
2018K283	20	archeologische kaart	CAI-locaties in de omgeving van het plangebied	onbekend	1:10.000	december 2018
2018K283	21	analyse	impact geplande bodemwerken	nvt	1:1.000	december 2018